

Lõimumisvaldkonna sotsiaalsete gruppide uuring

uuringu lühikokkuvõte ja poliitikasooitused

LÕIMUMISVALDKONNA SOTSIAALSETE GRUPPIDE UURING

Uuringu lühikokkuvõte ja poliitikasoovitused

Projekti on toetanud Euroopa Kolmandate Riikide Kodanike Integreerimise Fond, Kultuuriministeerium ning Integratsiooni ja Migratsiooni Sihtasutus Meie Inimesed

Projektijuht:

Erle Rikmann

Uuringujuht:

Gerli Nimmerfeldt

Kommunikatsioonijuht:

Natalja Kitam

Töörühma liikmed:

Jüri Kruusvall, Jelena Helemäe, Maaris Raudsepp, Tanel Vallimäe, Marianna Drozdova, Aida Hatšaturjan, Triin Roosalu, Margarita Kazjulja, Kristina Lindemann, Marti Taru, Aivar Joorik ja Tea Pohl

Projekti on andnud olulise panuse:

Klara Hallik, Signe Krönström, Anastassia Sokolova, Juri Kazjulja, Igor Ljapin, Claudia Meriküla, Liisi Keedus, Martin Aidnik ja Lilia Timusheva

Täname kõiki uuringus osalejaid!

Keeletoimetaja:

Siiri Soidro

Kujundaja:

Aivar Joorik

Autoriõigus: autorid, 2013

Tallinna Ülikooli Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut, 2013

Väljaandes sisalduva teabe kasutamisel palume viidata väljaandele.

Uuringu tervikraporti viide: **Lõimumisvaldkonna sotsiaalsete gruppide uuring (2013). Uuringu raport. Tallinn: TLÜ RASI**

Uuringu lühikokkuvõtte viide: **Lõimumisvaldkonna sotsiaalsete gruppide uuring (2013). Uuringu lühikokkuvõte ja poliitikasoovitused. Tallinn: TLÜ RASI**

Konkreetsesele peatükile soovitame viidata autori ja pealkirja kaudu.

Sisukord

Sissejuhatus.....	5
Uuringu eesmärk ja sihtgrupid.....	5
Lõimdimensioonid ja lõimklastrid.....	8
Lõimklastrite kvalitatiivne uuring.....	14
Ühiskonna ühtsus ja lõimumisvajadus.....	15
Eesti keele oskus ja kasutus.....	15
Kodakondsus ja kuuluvustunne.....	17
Poliitiline ja sotsiaalne osalus.....	17
Noored hariduses.....	20
Gümnaasiumides õppivad venekeelsed noored.....	19
Kutsekoolides õppivad venekeelsed noored.....	21
Kõrgkoolides õppivad venekeelsed noored.....	22
Ida-Virumaa 20–35-aastased noored.....	23
Uussisserändajad.....	26
Eesti romad ehk mustlased.....	28
Rahvusvähemuste kultuuriseltsid.....	30
Vene emakeelega riigiametnikud.....	31
Poliitikasoovitused.....	33
Kodanikudentiteet.....	33
Keeleoskus.....	34
Osalemine ühiskondlikus ja poliitilises elus.....	35
Meedia tarbimine.....	35
Üldisi soovitusi.....	36
Sihtrühmapõhiseid soovitusi uussisserändajate lõimimise edendamiseks.....	36

Sissejuhatus

Gerli Nimmerfeldt, Erle Rikmann, Klara Hallik

Eesti elanikkond on viimase kahekümne aasta kestel elanud läbi olulisi muutusi, mille peamiseks jõujooneks on olnud kord suuremal, kord vähemal määral rõhutatult eesti rahvuskeskse riigi ülesehitamine. See on tähendanud ühiskonna ümberstruktureerimist, ennekõike lähtuvalt elanike etnilisest taustast ja kodakondsusstaatusest. Muutuste üldine trajektoor on kulgenud alates mõne elanikerühma täielikust väljalülitamisest taastatud riigist (riigis illegaalselt viibivad välismaalased 1993. aasta välismaalase seaduse mõttes), sealt edasi Eestis elamise legaliseerimiseni tähtajaliste ja alaliste elamislubade omandamise ning kodakondsuse saamise võimaluseni. Alates 1997.–1998. aastast tõusis poliitilisse agendasse integratsiooni teema, mis päädis vastava riikliku programmi vastuvõtmisega. Esimese programmi (2000–2007) juhtiv idee oli mitte-eestlaste integreerimine Eesti ühiskonda valdavalt keelelis-kultuurilise lähenemise vormis. Järgmise, senini toimiva lõimumiskava (2008–2013) peamine sõnum keskendub vormiliselt ühiskonna teravlikule integratsioonile demokraatlike väärtuste alusel. Lõimumiskava märksõnad on võrdsed võimalused, riigiidentiteedi tugevdamine ja rahvuspõhise eraldatuse ületamine, et ergutada kõiki ühiskonna-liikmeid jõukohaselt panustama riigi ja ühiskonna arengusse.

Järgmise valdkondliku arengukava „Lõimuv Eesti 2020” ja lähiaastate lõimumispoliitika eesmärgiks on seatud samuti ühiskonna sidususe suurenemine eri keele- ja kultuuritaustaga inimeste ühiskonnaelus osalemise ja kaasamise kaudu, milleks on muu hulgas nõutav endisest suurem inimeste „praktilise teadmise” tundmine ja arvestamine. Uus lõimumiskava püüab vastata koostamise ajal ühiskonnas toimivatele arengutele: üldisem muutus vähemuste käsitlemise, tööjõu vabast liikumisest tingitud ning järjest hoogustuvad protsessid tööjõuturul, sealhulgas ka kasvav vajadus konkureerida kvaliteetse tööjõu pärast teiste riikidega, Euroopa Liidu ühtlustav mõju migratsiooni- ja integratsioonipoliitikale. Ka see uuring on kutsutud ellu suurema selguse saamiseks nendes lähituleviku kujundamisel olulistest küsimustes.

Lõimumispoliitika väljatöötamine ja tulevikku suunatud lõimumiskava koostamine on keeruline ning mitmetasandiline: see hõlmab ja mõjutab ühiskonna eri tasandeid: kohalikku, maakondlikku, riiklikku ja rahvusvahelist. Samuti puudutab see paljusid sotsiaalpoliitilisi tegutsejaid ja nende sageli vastandlikke taotlusi. Ometi on sotsiaalse sidususe suurendamiseks nende erisuste väljaselgitamine olulise tähtsusega.

Uuringu eesmärk ja sihtgrupid

Aastateks 2014–2020 loodava lõimumiskava peamine eesmärk on ühelt poolt uussisserändajate ja teiselt poolt nii välis- kui ka põlispäritolu püsielanike spetsiifilistele vajadustele (lõimklastrite ja teiste lõimumisvaldkonna sotsiaalsete gruppide ning institutsionaalsete sihtrühmade kaupa) vastava ja ühiskondliku sidususe suurendamist toetava keskkonna loomine.

Lõimumisvaldkonna sotsiaalsete gruppide uuringu eesmärk on analüüsida Eesti lõimumispoliitika siht- ja sidusrühmade kogemusi, vajadusi, ootusi ja võimalusi lõimumisprotsessis. Sihtrühmade kirjeldamiseks ja nende vajaduste väljaselgitamiseks oleme uuringus kasutanud nii kvantitatiivseid kui ka kvalitatiivseid meetodeid.

Üks osa sellest uuringust keskendub Eesti lõimumispoliitika pikaajase sihtrühma, niinimetatud venekeelse elanikkonna sisemise heterogeensuse paremale mõistmisele. 2011. aastal avaldatud „Eesti ühiskonna integratsiooni monitooring 2011“ (EIM 2011) juhtis tähelepanu sellele, et erineva lõimimistaseme ja -suunitlusega rühmad vajavad lõimimisprotsessis erinevaid lähenemisi ja toetusmeetmeid. Senine, peamiselt keeleõppepõhine tegevus on osutunud sotsiaalse sidususe suurendamisel ebapiisavaks (EIM 2011). Meie uuring ongi keeleoskuse kõrval analüüsinud veel kahte olulist dimensiooni: kodanikutunnetusega ning riigi-identiteediga seonduvat ja sotsiaalpoliitilist aktiivsust ühiskondlikus elus.

Eesti venekeelse elanikkonna uurimisel lähtusime lõimklastritest, mis on klasteranalüüsi meetodil moodustatud alarühmad vastavalt lõimitusele kolmel dimensioonil: kodanikuidentiteet, sotsiaalne-poliitiline osalus ning keeleoskus ja -kasutus. Lõimklastrite kaheetapilises analüüsis kombineerisime kvantitatiivseid ja kvalitatiivseid meetodeid. Esimeses etapis toimus EIM 2011 andmebaasi sekundaaranalüüs, mille käigus analüüsiti Eesti venekeelse elanikkonna lõimumismustreid klasteranalüüsi meetodil ja eritleti kolmes lõimdimensioonis varieeruva profiiliga klastrite peamised sotsiaaldemograafilised tunnused ning analüüsiti väljajoonistunud lõimumistrajektoore mõjutavaid tegureid, sh kontaktid eestlastega, meedia tarbimine ja infoväli, etniline ja kultuuriline identiteet, kodakondsusstaatuse. Kvantitatiivse analüüsi tulemustele põhinevalt koguti edasise kvalitatiivse uuringu käigus andmeid rühma- ja personaalintervjuude meetodil. Selle eesmärk oli välja selgitada lõimklastrite esindajate kogemuste, arusaamade ja hoiakute erinevusi ja sarnasusi. Käesolevas uuringus (nagu ka EIM 2011 lõpparuandes) tehtud klasteranalüüs näitab, et Eesti venekeelne elanikkond on lõimumise aspektist väga mitmekülgse koosseisuga ja senised lihtsustatud analüüsi kategooriad või jaotused (rahvuse, emakeele, kodakondsuse või elukoha alusel) ei kajasta seda heterogeensust piisavalt. Eristatud klastritel on Eesti eri piirkondades omakorda veel spetsiifilised lõimumismustred, suuremad küsitlusvalimid võimaldaksid teha klasteranalüüsi ka piirkonnasiseselt (näiteks Tallinna või Ida-Virumaa venekeelsete elanike klastrid). Samuti näitas uuring, et ka eestlaste seas on mitmesuguse lõimumisvalmidusega inimesi ja ühiskonna sidususe suurendamisvõimalusi silmas pidades oleks oluline neidki gruppe lähemalt tundma õppida.

Lisaks lõimklastritele uurisime lõimumisprotsessi institutsionaalsete sihtrühmade kogemusi ja vajadusi, et täpsustada riikliku lõimumispoliitika sihistatuse võimalusi grupitasandil ja lõimumisprotsesse indiviidi tasandil oluliselt mõjutavate institutsioonide suunal. Hinnates viimaste puhul ühiskondlikule sidususele kaasaaitamise võimalusi, ei lähtu me nende institutsioonide formaalsete esindajate hinnangutest, vaid neis igapäevaselt osalevate inimeste kogemustest ja hoiakutest. Oma kogemusi vahendasid uurijatele fookusgruppides gümnaasiumis, kutsekoolis ja kõrgkoolis õppivad venekeelsed noored, eraldi rühmana Ida-Virumaa noored, rahvusvähemuste kultuuriseltside esindajad ning vene emakeelega riigiametnikud.

Eraldi sihtrühmana uurisime Eesti mustlasi, kes on küll väikesearvuline, kuid kultuuriliselt omapärane vähemus, keda ei saa käsitleda venekeelse vähemuse osana ja kes on Euroopa Liidus kuulutatud lõimumisvaldkonnas erilise tähelepanu all olevaks rahvuseks.

Tänapäeval on lõimumisvaldkonna üheks eesmärgiks hõlbustada kvalifitseeritud tööjõu tulekut Eestisse, sh suurendada tippspetsialistide ja välisüliõpilaste huvi Eesti vastu. Uussisserändajate teema töötab lähiaastatel kujuneda üheks oluliseks üsimuseks ka Eesti haridus- ja töömaastikul. Selle sihtrühma kultuuriline ning sotsiaal-majanduslik heterogeensus ületab eestimaalaste senise kogemuse piirid ning esitab nii riigile kui ka ühiskonnale uusi ülesandeid. Seetõttu kaasasime uuringusse Eesti lõimumispoliitika võrdlemise uue ja seni vähekäsitletud sihtrühmana uussisserändajad, et uurida nende kohanemiskogemusi ja analüüsida nende ühiskonda lõimumise iseärasusi võrreldes lõimumispoliitika traditsioonilistega sihtrühmadega. Meie uuring annab sissevaate erineva sotsiaalse taustaga, erineva päritolumaa ja migratsiooni põhjustega uussisserändajate lõimumisest.

Lisaks koguti personaalintervjuude käigus andmeid ja olukorrakirjeldusi sihtrühmade olukorda hästi tundvatelt ekspertidelt. Kokku toimus 20 fookusgruppi ja 22 personaalintervjuud Tallinnas, Tartus ja Ida-Virumaal.

Uurimuse viis läbi töörühm, kuhu kuulusid teadlased ja lõimumisvaldkonna eksperdid Tallinna Ülikooli erinevatest instituutidest, projektimeeskonna enamik töötab TLÜ Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituudis (RASI). Projekti juhtis Erle Rikmann, uurimiskontseptsiooni väljatöötamise ja raporti sisulise toimetamise eest vastutas uuringujuht Gerli Nimmerfeldt. Töörühma kuulusid Jüri Kruusvall, Jelena Helemäe, Maaris Raudsepp, Tanel Vallimäe, Marianna Drozdova, Aida Hatšaturjan, Triin Roosalu, Margarita Kazjulja, Kristina Lindemann, Marti Taru, Aivar Joorik ja Tea Pohl. Uuringu kommunikatsioonitööd korraldas Natalja Kitam. Projekti läbiviimisele aitasid kaasa Klara Hallik, Signe Krönström, Anastassia Sokolova, Liisi Keedus, Juri Kazjulja, Igor Ljapin ja Claudia Meriküla. Suur tänu, Sean Auyash, Liina Kivimäe ja Liis Tikerpuu. Uuringu eestikeelse raporti toimetas keeleliselt Siiri Soidro ning lühikokkuvõtted on tõlkinud inglise keelde Martin Aidnik ja vene keelde Lilia Timusheva. Oleme tänulikud Integratsiooni ja Migratsiooni Sihtasutus Meie Inimesed koordinaator Kristi Annistele. Meie suurim tänu kuulub kõikidele intervjuudes osalenutele, kelle vastutulekuta ei oleks saanud uuring toimuda.

Lõimdimensioonid ja lõimklastrid

Jüri Kruusvall

Lõimumise ja lõimumispoliitika käsitlused on Eestis keskendunud kolmele põhiteemale: kodakondsus ja kodanikudentiteet, keeleoskus ja keelekasutus ning sotsiaalne ja poliitiline osalus. Nendest lähtub ka lõimumise dimensioonide ehk mõõtmete käsitlus. Lõimumise dimensioonid on mitmest üksiktunnusest (küsitluses antud vastusest) moodustatud (kasutades lähtetunnustest tulenevate tingimuste täidetuse loendamise meetodit) koondtunnused (indeksid). Lõimklastrid on klasteranalüüsi meetodil vastavalt koondtunnuste väärtustele nimetatud kolmel lõimdimensioonil eristatud alamrühmad. Lõimdimensioonide ja klastrite analüüs käesolevas uuringus on tehtud uuringu „Eesti ühiskonna integratsiooni monitooring 2011” andmestiku põhjal, kasutades selle uurimisrühma valitud lähtetunnuseid (vt Lauristin 2011: 196–197).

- ☉ **Kodanikudentiteedi lõimdimensiooni** mõõtva loendusindeksi moodustamisel lähtutakse eeldusest, et paremini lõimunud venekeelsed elanikud on saanud Eesti kodakondsuse, väärtustavad seda ja seostavad kodakondsust poliitilise aktiivsusega, peavad end kodanikena ühiskonnas mõjukateks ning tunnevad ühtekuuluvust Eesti riigi ja eesti rahvaga.
- ☉ **Eestikeelsuse lõimdimensioon** eeldab, et paremini lõimunud venekeelsed elanikud valdavad paremini eesti keelt ja kasutavad seda aktiivselt suhtlemisel eestlastega ja eestikeelse meedia tarbimisel.
- ☉ **Osaluse lõimdimensioon** sisaldab poliitilist osalust (hästi lõimunud venekeelsed elanikud on eeldatavasti poliitiliselt aktiivsed ja pädevad ka väljaspool valimisi, tunnevad huvi Eesti sisepoliitika ja riigiinstitutsioonide tegevuse vastu), sotsiaalset osalust (paremini lõimunud osalevad enam kodanikeühendustes) ja kultuurilist osalust (hästi lõimunud külastavad Eestis toimuvaid kultuuri- ja spordisuurüritusi).

Lõimdimensioonide koondtunnused osutusid küsitletud elanikke hästi eristavateks, tabelis 1 on esitatud dimensioonide alusel kolmetasemeline lõimumise jaotus. Tabelist näeme ka, et samadel alustel moodustatud lõimdimensioonide järgi on eestlaste kodanikudentiteedi ja osaluse tase keskmiselt venekeelsete elanike omast kõrgem. Samas näitavad võrdlevad andmed, et ka eestlaste seas on erineva kodanikudentiteedi ja osaluse tasemega inimesi.

Lõimdimensioonide alusel uuringu EIM 2011 andmestiku põhjal tehtud klasteranalüüsi tulemustest osutus parimaks viie klasteri mudel, mille tulemusena välja joonistunud lõimklastritest suurimad on A-klaster (mitmekülgsest lõimunud – kõik kolm lõimumismõõdet keskmisest kõrgema väärtusega) ja E-klaster (vähelõimunud – kõik kolm lõimumismõõdet keskmisest madalama väärtusega). Nende vahele jääb kolm osaliselt lõimunute rühma: B-klaster (kodaniku- ja osaluse mõõtmes lõimunud), C-klaster (keeleoskuse ja osaluse mõõtmes lõimunud) ja D-klaster (kodaniku- ja keeleoskuse mõõtmes lõimunud). Kõige paremini eristab klastreid eestikeelsuse mõõde, teisena kodanikudentiteet ja kõige väiksem (aga siiski piisavalt suur) võime klastreid eristada on osaluse mõõtmel.

Tabel 1. Erineva lõimumise tasemega venekeelsete elanike (ja võrdlusena eestlaste) osakaal lõimdimensioonide kaupa (protsentides)

Lõimumise tase	Kodanikuidentiteet (venekeelsed elanikud)	Eestikeelsus (venekeelsed elanikud)	Osalus (venekeelsed elanikud)	Kodanikuidentiteet (eestlased)	Osalus (eestlased)
Madalam tase	30	20*	24	2	12
Keskmine tase	41	32**	52	36	48
Kõrgem tase	29	48	24	62	40

Eestikeelsuse puhul * puuduv tase **madalam tase

A-klastrit ehk **mitmekülgset lõimunud** iseloomustab keskmisest tunduvalt kõrgem **kodanikuidentiteet** (valdav enamus on Eesti kodanikud, peab end Eesti rahva hulka kuuluvaks ja Eestit oma ainsaks kodumaaks; enamik on osalenud valimistel ja leiab, et asjade kulg riigis sõltub ka temast endast), **eestikeelsus** (kolmveerand on hea eesti keele oskusega, peaaegu kõik püüavad vestelda eestlastega eesti keeles, 2/3 suhtleb püsivalt mõne eestlasega eesti keeles; valdav enamik peab vähemalt üht eestikeelset meediakanalit endale oluliseks teabeallikaks) ja Eesti ühiskondlikus elus **osalemine** (valdav enamik tunneb huvi Eesti sisepoliitika vastu, on külastanud kultuuri- ja spordi suurüritusi, usaldab vähemalt ühte riigiinstitutsiooni, teistest klastritest sagedamini ollakse osalenud poliitilistes aktsioonides ja osaletakse kodanikeühendustes). Kolmveerand A-klastrit esindajatest omab püsikontakte eestlastega, igapäevaselt suhtlevad nad sageli eestlastega.

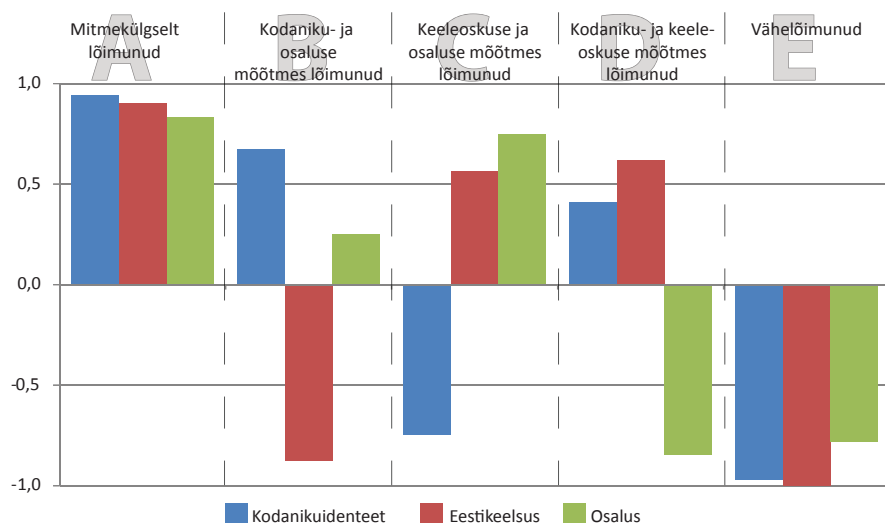
B-klastrit ehk **kodaniku- ja osaluse mõõtnes lõimunud** iseloomustab suhteliselt kõrge **kodanikuidentiteet** (enam kui pooled on Eesti kodanikud, ligi 80% peab end Eesti rahva hulka kuuluvaks ja nimetab Eestit oma ainsa kodumaana; 2/3 on kindel, et Eesti kodakondsus võimaldab osaleda poliitilise elus ja 70% on osalenud valimistel). Ka mitmed ühiskondlikus elus **osalemise** näitajad on selle klastrit puhul kõrgemad (kolmveerand huvitub Eesti sisepoliitikast ja usaldab vähemalt ühte riigiinstitutsiooni, 2/3 on osalenud kultuuri- ja spordi suurüritustel). Samas tegeliku ühiskondliku aktiivsuse tase on keskmisest madalam (enamik ei ole osalenud poliitilistes aktsioonides ja ei osale kodanikeühendustes). B-klastrit esindajatele on iseloomulik vähene **eesti keele oskus** (sh viiendik ei oska eesti keelt üldse; püsisuhetes suheldakse eestlastega ainult vene keeles; ka igapäevaste kontaktide puhul minnakse eestlastega suheldes üle vene keelele; ligi 2/3 ei pea ühtegi eestikeelset meediakanalit oluliseks teabeallikaks). Valdaval enamikul B-klastrit esindajatest on püsikontakte eestlastega, igapäevaselt suheldakse eestlastega siiski harva. B-klastrit lõimumisperspektiiviks on üleminek A-klastrisse ja on seotud eelkõige eesti keele omandamisega, kergemaks võib see osutada Tallinnas, raskemaks Ida-Virumaal (kus puudub eestikeelne suhtlemiskeskond).

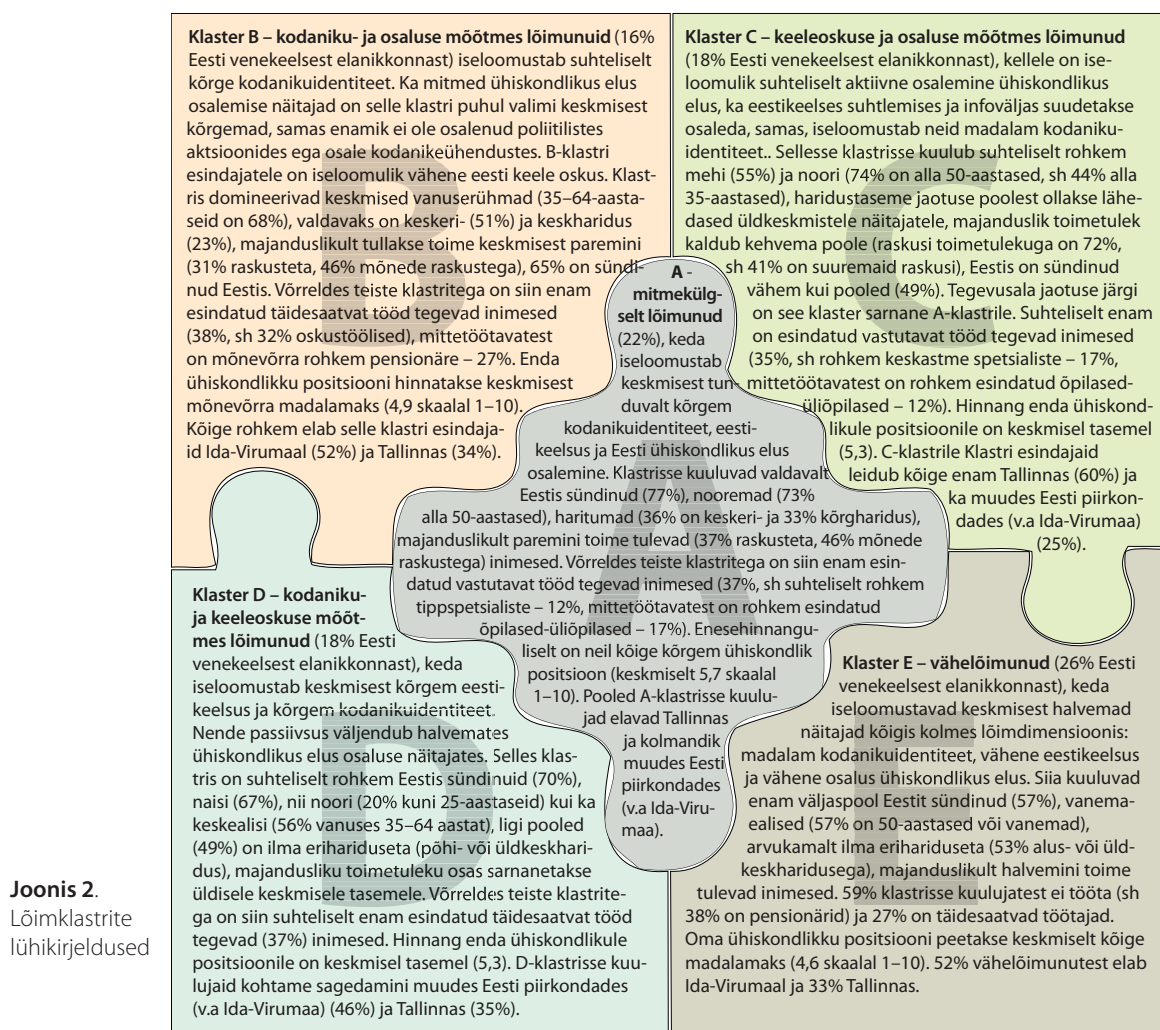
C-klastrile ehk **keeleoskuse ja osaluse mõõtnes lõimunud** on iseloomulik suhteliselt aktiivne **osalemine** ühiskondlikus elus (ligi kolmveerand huvitub Eesti sisepoliitikast ja on külastanud kultuuri- ja spordi suurüritusi, ligi 60% usaldab vähemalt ühte riigiinstitutsiooni; suurem on ka tegelik ühiskondlik aktiivsus – 2/3 on osalenud poliitilistes aktsioonides ja ligi pooled osalevad kodanikeühendustes). Ka **eestikeelses** suhtlemises ja infoväljas suudetakse osaleda (enamik on võimelised suhtlema ja ka suhtlevad eestlastega eesti keeles; 2/3 omab eestikeelset püsikontakti eestlastega; ligi 90% peab vähemalt üht eestikeelset meediakanalit endale oluliseks teabeallikaks). Samas iseloomustab keeleoskuse ja osaluse mõõtnes lõimunud madalam **kodanikuidentiteet** (vaid 2/5 on Eesti kodanikud, suhteliselt suur on määratlemata ja muude riikide kodakondsusega inimeste osakaal; 2/3 ei pea end Eesti rahva hulka kuuluvaks; Eestit nimetab oma ainsa kodumaana vaid 2/5; ligi 60% on siiski osalenud valimistel). Enamik C-klastrit esindajatest omab püsikontakte eestlastega, igapäevaselt suhtleb sagedamini eestlastega 2/3 klastrisse kuulujatest C-klastrit lõimumisperspektiiviks on üleminek A-klastrisse ja see on seotud kodanikuidentiteedi suurenemisega. Kergem võib see olla muudes Eesti piirkondades (kus kriitiline hoiak võib olla seotud eeskätt majanduslike probleemidega), raskemaks Tallinnas, kus kriitiline hoiak võib olla levinud ka suhtlusringkondades ja võimenduda meediakanalites.

D-klastrit ehk **kodaniku- ja keeleoskuse mõõtmis lõimunud** iseloomustab keskmisest kõrgem **eestikeelsus** (peaaegu kõik on suhtlemisvõimelised, head keeleoskust omab $\frac{2}{3}$; enamik räägib eestlastega eesti keeles; pooled suhtlevad mõnede eestlasega püsivalt eesti keeles; üle 80% peab vähemalt üht eestikeelset meediakanalit endale oluliseks teabeallikaks) ja kõrgem **kodanikuidentiteet** (kolmveerand omab Eesti kodakondsust; 70% peab end Eesti rahva hulka kuuluvaks; 80% jaoks on Eesti ainus kodumaa; 60% on osalenud valimistel). D-klastrit passiivsus väljendub halvemates ühiskondlikus elus **osaluse** näitajates ($\frac{2}{3}$ ei huvitu Eesti sisepoliitikast, valdav enamik ei ole osalenud ühelgi kultuuri või spordi suurüritusel, poliitilistes aktsioonides ega osale kodanikuühendustes). $\frac{2}{3}$ selle klastrit esindajatest omab püsikontakte eestlastega, igapäevaselt suhtleb sageli eestlastega üle 70%. D-klastrit lõimumisprospekt on üleminek A-klastrisse ning on seotud osaluse suurenemisega ühiskondlikus elus. Selleks ei piisa vaid inimeste endi tahtest, vaja on venekeelse elanikkonna suuremat kaasamist ka eestlaste, Eesti riigiinstitutsioonide ja meedia poolt.

E-klastrit ehk **vähelõimunud** iseloomustavad keskmisest halvemad näitajad kõigi kolme analüüsi aluseks oleva tunnuse lõikes: madalam **kodanikuidentiteet** (Eesti kodanikke vaid $\frac{1}{5}$, $\frac{2}{5}$ on Venemaa ja enam kui $\frac{1}{3}$ määratlemata kodakondsusega; $\frac{2}{3}$ ei pea end Eesti rahva hulka kuuluvaks; Eestit nimetab oma ainsa kodumaana vaid $\frac{2}{5}$; ligi 60% ei ole osalenud valimistel), vähene **eestikeelsus** (ligi pooled ei valda üldse eesti keelt, peaaegu kõik räägivad eestlastega vene keeles ja suhtlevad ka püsikontaktide puhul eestlastega vaid vene keeles; kolmveerand ei pea ühtegi eestikeelset meediakanalit oluliseks teabeallikaks) ja vähene **osalus** ühiskondlikus elus ($\frac{2}{3}$ ei huvitu Eesti sisepoliitikast; $\frac{3}{4}$ ei ole osalenud ühelgi kultuuri või spordi suurüritusel; üle poole ei usalda ühtki riigiinstitutsiooni; valdav enamik ei ole osalenud poliitilistes aktsioonides ega osale kodanikuühendustes). Üle 70% E-klastrit esindajatest omab vähemalt ühte püsikontakti eestlastega (sagedamini on neil eestlasi naabrite hulgas), 60% suhtleb eestlastega harva (sh 40% ei omanud nädalas ühtki suhtlemiskontakti). E-klastrit lõimumisprospekt on üleminek B-klastrisse (kodaniku- ja osaluse mõõtmis lõimunud), sest ei ole reaalne, et suur osa klastrisse kuulujaid (eriti vanemaealised) omandavad eesti keele. Ida-Virumaal võib üleminek osutada kergemaks (kui paraneb ka majanduslik olukord), sest sealset elanikkonda seas on arvukalt esindatud B-klastrit. Tallinnas on oht, et B-klastrit asemel liigutakse C-klastrit (keeleoskuse ja osaluse mõõtmis lõimunud) poole (suudetakse suurendada osalemist ühiskondlikus elus ja veidi ka eesti keele oskust, aga säilib kriitiline hoiak riigi suhtes).

Joonis 1. Lõimumise dimensioonide keskmiste väärtuste erinevused klastrite kaupa

Joonis 2. Lõimklasterite lühikirjeldused

Venekeelsete elanike klasterstruktuur erineb, kui jaotada Eesti kolmeks piirkonnaks: Tallinn, Ida-Virumaa ja teised piirkonnad. Tallinna venekeelse elanikkonna seas on arvukamalt esindatud A- ja C-klaster, Ida-Virumaal B- ja E-klaster ning muudes piirkondades A- ja D-klaster. Samas on A-klaster Ida-Virumaal, B-klaster Tallinnas ja muudes piirkondades ning C- ja D-klaster Ida-Virumaal esindatud suhteliselt väikese arvuliselt (vt tabel 2, uuringu raporti ptk 2.2.4). Erinevate piirkondade elanike klasterstruktuur võimaldab suunata piirkondlikku lõimumispoliitikat domineerivate klastergruppide probleemidest lähtuvalt (näiteks võiks Ida-Virumaal lisaks eesti keele õppele soodustada ka üleminekut E-klasterist B-klasterisse ehk tegeleda venekeelsete elanike suurema kaasamisega ühiskondlikku ellu ja kodanikuidentiteedi kasvatamisega nende seas).

Klasteritepõhine analüüs näitab aga, et **kodakondsuse** tunnuse alusel ei saa lõimumismeetmeid diferentseerida, ükski kodakondsusrühm ei ole tervikuna liiga palju ega liiga vähe vaadeldaval kolmel dimensioonil lõimunud, vaid koosneb väga erinevate lõimumisprobleemidega inimestest. Eesti kodanikest venekeelsete elanike seas moodustavad 60% kõrgema kodanikuidentiteedi ja eestikeelsusega A- ja D-klasteri esindajad. Samas on tähelepanuväärne, et Eesti kodanike seas on arvukalt ka madalama eestikeelsusega B-klasterisse, madalama kodanikuidentiteediga C-klasterisse ning koguni vähelõimunud ehk E-klasterisse kuulujaid. Kuigi Venemaa kodanikest ja määratlemata kodakondsusega Eesti elanike seas moodustavad suure osa vähelõimunud (E) klasterisse kuulujad, on nende hulgas ka palju teistsuguse lõimumispotentsiaaliga inimesi (vt tabel 3, uuringu raporti ptk 2.2.5). Enam lõimunud Venemaa kodanikke tuleks samuti käsitleda lõimumise sihtrühmana (kes oletatavasti on Venemaa kodakondsuse võtnud praktilistel põh-

justel), määratlemata kodakondsusega inimeste paremaks lõimumiseks tuleks aga lähtuda nende klastrikuuluvuse analüüsist: lisaks keeleõppe tõhustamisele on vaja ka kodanikuidentiteedi kasvatust ning ühiskondlikku ellu kaasamist.

Analüüsides venekeelsete elanike **kontakte eestlastega** selgub, et igapäevase suhtlemise näitajad (suhtlemise sagedus ja erinevate suhtlemissfäärade arv) seostuvad lõimumise mõõtmega tugevamalt kui püsikontakte iseloomustav tunnus. Kui peaaegu kõik A-klastrisse ja D-klastrisse kuulujad suhtlevad igapäevaselt eestlastega, siis püsikontakte eestlastega ei ole veerandil A-klastris esindajatest (seega võib olla edukalt lõimunud ka eestlastega püsikontakte omamata) ja kolmandikul D-klastris esindajatest (ka selles väljendub nende vähene osalus Eesti ühiskonnaelus). Piirkondades, kus igapäevane suhtlemine eestlastega on vähem võimalik (Ida-Virumaa), eristab enamlõimunud venekeelseid elanikke vähemlõimunutest aga just püsisuhtevõrgustike arv (näiteks B-klastrisse kuulujate seas on eestlastega püsikontakte omajaid rohkem kui E-klastrisse kuulujate seas).

Koos eestlastega kodanikeühendustes ja seltsides **osalemise** takistusi (vähene eesti keele oskus, venekeelse info nappus, kultuurierinevused) toovad arvukamalt esile need venekeelsed elanikud, kes ise suhteliselt paremini eesti keelt valdavad ja aktiivsemalt ühiskondlikus elus osalevad (A- ja C-klastrisse kuulujad). B- ja E-klastris esindajad aga, kes valdavad eesti keelt halvasti, nimetavad takistava tegurina rohkem huvi puudust. Seega peaks eestlaste ja venekeelsete elanike suhtlemisruumi avardamiseks mõtlema eeskätt ühiste ürituste atraktiivsuse peale, koos tegutsemine soodustab omakorda eesti keele omandamist ja kultuuri mõistmist.

Informeeritus oma kodukohas, Eestis, Euroopa Liidus ja Venemaal toimuva kohta seostub kõige tugevamini osaluse dimensiooniga. Enam tunnevad end olevat informeeritud nendesse klastritesse kuulujad, keda iseloomustab kõrgem osaluse tase (A-, B- ja C-klastris) ning vähem need, keda iseloomustab madalam osaluse tase – kodaniku- ja keeleoskuse mõõtmel lõimunud (D-klastris) ja vähemlõimunud (E-klastris). Kuna me ei tea, mis täpsemalt on igal konkreetsel juhul informeerituse ja osaluse dimensiooni seose taga (kas vähene huvi ja poliitiline võõrandumine põhjustab ka madalat informeeritust või suurendab vähene informeerituse tase omakorda võõrandumist), siis rääkides teabekanalite võimalikust mõjust lõimumisele, tuleb igal juhul teha informatsioon vähem lõimunud inimestele senisest paremini kättesaadavaks (siis ei takista vähemalt teabepuudus enam osalustaseme tõusu).

Lõimumise dimensioonidega seostub kõige tugevamalt **eestikeelsete kanalite kasutamise mitmekesisus**: mida rohkem eestikeelseid teabekanaleid peetakse enda jaoks oluliseks, seda kõrgemad on lõimumise näitajad. Globaalsete teabekanalite arvukam kasutamine seostub kõige tugevamalt osaluse mõõtmega (madalama osaluse tasemega D- ja E-klastris esindajad jälgivad globaalseid teabekanaleid vähem). Esile võiks tõsta ka Eesti venekeelsete kanalite arvukama kasutamise seost kodanikuidentiteedi mõõtmega, mis viitab võimalusele nende kanalite senisest efektiivsemaks kasutamiseks identiteedi kujundamisel.

Rääkides venekeelsete elanike **sidemetest oma rahvuskultuuriga** võib öelda, et eestikeelsuse ja osaluse mõõtmel enam lõimunud klastrite (A- ja C-klastris) esindajatele on iseloomulik suurem religiooni ja kultuuri faktori ning väiksem kodu ja sünnikoha faktori olulisus oma rahvusega siduva tegurina. Erinevat pühi tähistavad A- ja C-klastris esindajad kõige tasakaalustatumalt (ükski kolmest pühaderühmast – eesti pühad, vene usupühad, vene riigipühad – ei domineeri oma arvukusega teiste üle). Religiooni ja kultuuri faktori suhteliselt väiksem tähtsus seotuse tunnetamises oma rahvusega on iseloomulik osaluse mõõtme madalama tasemega klastritele (D- ja E-klastris). Ajaloo ja keele faktori suhteliselt suurem olulisus seostub aga eestikeelsuse mõõtme madalama tasemega ning vene pühade arvukama tähistamisega (B- ja E-klastris).

Kokkuvõtteks võib öelda, et lõimklastrid jagavad Eesti venekeelse elanikkonna alarühmadeks, mis eristuvad selgelt üksteisest kõigi kolme lõimdimensiooni alusel. Kirjeldatud klastrimudelid demonstreerivad eelkõige uuritavate kontingendis sisalduvat, esmapilgul varjatud (latentset) mitmemõõtmelist mitmekesisust. Kuna aga rühmade eristamine toimub lähtetunnuste (lõimdimensioonide) keskmiste väärtuste võrdlemise teel klastrite kaupa, siis on iga klastrimudeli puhul alati klastritesse paremini ja halvemini

sobituvaid indiviide. Nii ei ole klasteranalüüsi peamine tulemus mitte eritunud rühmade proportsioonid (protsentuaalne osakaal uuritavate kogumist), vaid pigem uus teadmine kvalitatiivselt erinevate alarühmade olemasolust uuritavate (antud juhul venekeelsete elanike) hulgas, kelle vajaduste, hoiakute ja mõjuga tuleks lõimumispoliitika kavandamisel arvestada.

- ⊙ **A-klaster** profiil räägib sellest, et lõimdimensioonide mõttes mitmekülgset lõimunud Eesti venekeelsed elanikud ei kujuta endast lõimumise musternäidiseid, vaid neil on kriitiline hoiak mitme Eesti ühiskonna probleemi suhtes (ligi 2/3 peab Eestis toimunud muutusi pigem kurvastavateks ja enam kui kolmandik ei ole eluga rahul). Tähelepanuväärne on seegi, et A-klaster moodustab Eesti kodakondsusega venekeelsetest elanikest vaid ühe kolmandiku, seega ei taga kodakondsus veel mitmekülgset lõimumist ühiskonda.
- ⊙ **B-klaster** olemasolu räägib eelkõige (kodanikuidentiteedi ja osaluse mõõtmes) lõimumise võimalikusest madala eestikeelsuse (sh eesti keele oskuse) taseme puhul. See, et sellesse klasterisse kuuluvad elavad valdavalt samades piirkondades E-klasteri (vähelõimunute) esindajatega (Ida-Virumaal ja Tallinnas), viitab B-klasterisse liikumisele kui lõimumisperspektiivile samuti eesti keelt vähevaldava E-klasteri jaoks.
- ⊙ **C-klaster** püstitab küsimuse, miks evib teatav osa ühiskondlikult aktiivsemaid ja keskmisel tasemel eesti keele oskusega venekeelseid elanikke madalamat kodanikuidentiteeti (vähe omandatakse Eesti kodakondsust, ei tunta end eesti rahva hulka kuuluvat jms). Kas on tegemist osale Tallinna venekeelsetele elanikele (C-klaster on sagedamini esindatud Tallinna elanike seas) omase suurema kriitilisusega või teiste klasteritega võrreldes mõnevõrra kehvema majandusliku olukorraga, peab selgitama edasine analüüs.
- ⊙ **D-klaster** tõstab esile suhteliselt heades lõimumistingimustes (eestikeelses keskkonnas, eestlastega palju kontakte omades) elavate ja seni lõimumispoliitika tähelepanu alt kõrvale jäänud venekeelsete elanike probleemi: vaatamata heale eesti keele oskusele ja kõrgemale kodanikuidentiteedile (lõimumise formaalsed näitajad), on nad ühiskonnast kõrvale jäänud madalama poliitilise, sotsiaalse või kultuurilise osaluse mõttes. Isegi kui selle klasteri puhul ei ole tegemist spetsiifilise lõimumisprobleemiga (ka eestlaste hulgas on ju ühiskonnast eemale tõmbunud, võõrandunud inimesi), vajavad D-klasteri joontega venekeelsed elanikud ometi suuremat ühiskonda kaasamist (ka eestlaste poolt).
- ⊙ **E-klaster** kajastab vähelõimunute kontingenti, keda iseloomustab ühelt poolt vähene eesti keele oskus, teiselt poolt halvemad majandusliku toimetuleku näitajad (kõrgem vanus, palju mittetöötavaid, rohkem raskustega toimetulijaid jm). E-klasteri esindajate lõimumisperspektiiviks võiks olla üleminek B-klasterisse (kodaniku- ja osaluse mõõtmes lõimunud). Üleminekut lõimumise mõttes B-klasterisse peaks soodustama ka see, et mõlema klasteri esindajad elavad suhteliselt sarnastes majanduslikes oludes ja on ühtviisi kriitilised nii Eesti ühiskonnas toimunud muutuste suhtes (ligi 80% peab neid kurvastavateks) kui ka eluolu suhtes (60% ei ole eluga rahul). Kui suurema osaluse saavutamisel võib kõrgem vanusetase olla teatavaks takistuseks, siis kodanikuidentiteedi suurendamine (eeskätt Eestiga ühtekuuluvuse ja poliitilise aktiivsuse mõttes) võiks olla võimalik.

Lõimklasterite mudelid ega klasterite proportsionaalne jaotus elanikkonna seas ei saa olla lõimumisprotsessi kulgemise mõõdikud ajas, sest kordusuuringu puhul ei tarvitse isegi täpselt sama eeskirja järgi moodustatud lõimdimensioonide alusel tehtud klasteranalüüsil tekkida varasemas uuringus saaduga sarnast klasterimudelit. Küll aga võivad klasterimudelites toimunud kvalitatiivsed muutused (millised dimensioonid osutuvad paremini klasterid eristavateks, kuidas eristuvad klasterid tausttunnuste alusel jne) iseloomustada lõimumisprotsessis aset leidvaid suundumusi.

Kuna klasteranalüüs võimaldab sõltuvalt lähtetingimustest ja analüüsi protseduurist saada erinevaid tulemusi, siis on uuringute järjepidevuse ja uuringutulemuste võrreldavuse seisukohalt informatiivsemad lõimumise dimensioonid (neid on võimalik samadest tunnustest uuesti sama eeskirja järgi moodustada). Just lõimumise mõõtmete (kodanikuidentiteet, eestikeelsus, osalus või veel mingi teistsugune mõõde) väärtustes toimuvate muutuste alusel saab kirjeldada lõimumisprotsessi suundumusi ja hinnata lõimumispoliitika efektiivsust.

Lõimklastrate kvalitatiivne uuring

Marianna Drozdova, Maaris Raudsepp

Uuringu ajaliselt järgmine etapp viidi läbi kvalitatiivsete meetoditega. Põhinedes EIM 2011 andmete sekundaaranalüüsi tulemustele, koguti edasise lõimklastrate uuringu käigus andmeid rühma- ja personaalintervjuude meetodil. Selle eesmärk oli välja selgitada lõimklastrate esindajate kogemuste, arusaamade ja hoiakute tagamaid. Kvantitatiivse analüüsi tulemustest lähtuvalt töötasime välja intervjuude valimi moodustamise meetodika ja koostasime intervjuukavad. Klastrate esindajad valiti fookusgruppidesse elektroonilise eelküsitle alusel. Lõimklastrate esindajatega viidi läbi kokku kaheksa rühmaintervjuud, neist neli toimusid Tallinnas, kolm Ida-Virumaal (Narvas) ja üks Tartus.

Klastripõhistes rühmaintervjuudes keskendus arutelu neljale põhiteemale:

- 1) ühiskonna ühtsus ja lõimumisvajadus;
- 2) eesti keele oskus ja kasutus;
- 3) kodanikuidentiteet;
- 4) sotsiaalne ja poliitiline osalus.

Võrreldes erinevates klastripõhistes rühmaintervjuudes kõlanud lõimumishoiakuid ning lõimumisega seotud vajadusi ja ootusi, selgub, et mitmed esile kerkinud teemad kattuvad. Peamised klastratevahelised erinevused avalduvad teemade aktuaalsuse tunnetamises ning rõhuasetustes. Tabelis 2 on esitatud klastripõhiste rühmaintervjuude käigus selgunud sarnasused ja erinevused lõimklastrate esindajate hoiakutes ja seisukohtades vastavalt neljale fookuses olnud aruteluteemale.

Enim arusaamade ja hoiakute kattuvusi tõstatus kodakondsuse ja kuuluvustunde teemadel kõneledes. Kõige väiksemad sarnasused klastrirühmade esindajate vahel ilmsid sotsiaalsest ja poliitilisest osalusest rääkimisel. Järgnevalt esitatakse kokkuvõtteid nelja aruteluteema peamiste probleemipüstituste kohta, mis klastrirühmades intervjuude käigus välja toodi.

Tabel 2. Lõimklastrate võrdlus fookusgruupiintervjuudes tõstatunud teemade alusel ("+" = teema tõstatus esile; "-" = esitati vastanduvaid hoiakuid).

	A	B	C	D	E
Ühiskonna ühtsus ja lõimumisvajadus					
Lõimumist tajutakse kunstliku ja assimileerivana, lõimumiseesmärke rahvusriigikesksete ja inimestest kaugena	+	+	+	+	+
Ühiskonna jaotust kaheks kogukonnaks ei tajuta probleemina, lõhestatus tuleb esile tugevamalt meediadiskursuses ja poliitikute tasandil, igapäevaelu tasandil konflikte ei nähta	+	+	+	+	+
Tugev võõrandumine Eesti riigist ja ootus suuremale riigipoolsele tähelepanule inimeste probleemide suhtes	+	+	+	+	+
Tauniv suhtumine tajutud sallimatusesse: venelaste halvustamise tunnetamine meedias, koolide õppeprogrammides, Venemaa ohu õhutamine	+		+	+	
Kibestumine senise lõimumispoliitika suhtes, vähe usku selle tulemuslikkusse		+	+	+	+
Ebavõrdse kohtlemise taunimine: tunnetatud venekeelsete inimeste halvemus töösuhetes (tööle võtmisel, töötasustamisel, edutamisel)			+	+	
Tugev vajadus hoida oma etnilist identiteeti. Assimilatiivsetena tajutud lõimumine tekitab tugevat vastupanu			+		+
Noortel positiivsem vaade lõimumisele võrreldes vanema põlvkonnaga		+			
Tajutakse, et venekeelseid koheldakse kui teise sordi inimesi	-		+		
Tuntakse vajadust uue poliitilise jõu järele, mis seaks ühiskonna ühtsuse oma eesmärgiks			+		

	A	B	C	D	E
Keeleoskus ja -kasutus (meedia)					
Eesti keele oskust ja võimet eesti keeles suhelda peetakse oluliseks	+	+	+	+	+
Pidevalt muutuvad/tõusvad keelenõuded ja pidev mure keeleoskuse piisavuse üle tekitavad negatiivset stressi	+	+	+	+	+
Keeleinspektsiooni tegevuse tugev kriitika, nii selle negatiivse mõju tõttu keeleõppe motivatsioonile kui ka rahvusvähemuste positsiooni nõrgestamise tõttu tööturul (keeleoskus esikohal võrreldes professionaalse pädevusega)	+	+	+	+	+
Oluliseks peetakse venekeelse hariduse võimaldamist alternatiivina	+/-	+	+	+	+
Keeleõppeks on oluline riigipoolne tugi, samas on oluline ka inimeste endi motivatsioon		+		+	+
Oluliseks keeleõppe takistuseks on hirm, mida tingivad keelekontroll ja sarnased karistusmeetodid		+			+
Positiivsed kogemused eestlaste toetusest keeleõppel, eestikeelsest suhtlemisest	+		+		
Vene keel võiks olla teine riigikeel	-		+/-		+
Negatiivsed kogemused eestlaste suhtumisest algajate keeleõppijate suhtes				+	
Kõik võimalused on loodud, keeleõppe edu sõltub eelkõige inimeste motivatsioonist ja suhtumisest	+				
Kodakondsus ja kuuluvustunne					
Eesti on kodumaa, lähedane; aktuaalne on seotus looduse, maa ja kultuuriga, kuigi riigist ollakse võõrdunud	+	+	+	+	+
Soov, et riik tunnustaks kõiki siinseid püsielanikke	+	+	+	+	+
Eestis sündinute naturalisatsiooninõuded tajutakse solvavatena	+	+	+	+	+
Tuntakse, et praegune tugev Venemaa stigmatiseerimine ja esitamine negatiivses valguses programmeerib eestlasi sallimatusele Venemaa ja vene keelt kõnelevate inimeste suhtes, vähendades nende omaksvõtmist	+	+	+	+	+
Riigi suhtumisest rahvusvähemustesse järeldatakse, et neid vajatakse ainult kui maksumaksjaid, mitte kui täisväärtuslikke ühiskonnas osalejaid	+/-	+	+	+	+
Eesti kodakondsus (pass) on instrumentalistliku tähendusega, mis võimaldab reisimist Euroopasse või takistab reisimist Venemaale		+	+	+	+
Oluliseks kodanikuidenteeti tugevdavaks faktoriks on võimalus panustada Eesti ühiskonda, ennast Eestis realiseerida, ka tööalaselt	+	+	+		
Kodutunne seotud eelkõige inimestega, kes siin elavad, vanemate haudadega		+		+	+
Määratlemata kodakondsusega staatus on sunniolukord		+	+		+
Kodakondsuse saamine on enda valik, ka määratlemata kodakondsusega jäämine on enda valik	+				
Sotsiaalne ja poliitiline osalus					
Tajutakse vajadust edendada eestlaste ja venekeelsete suhtlemist ja kontaktide arvu ja kvaliteeti	+	+	+	+	+
Poliitiline osalemine toimub valdavalt valimistes osalemise kaudu		+		+	+
Osaluse oluliseks takistavaks teguriks on (venekeelse) informatsiooni puudus osalusvõimalustest, samuti kartus/eelarvamused eestikeelsete ürituste avatuse osas – tunne et ei olda oodatud		+		+	+
Kodanikeühiskonna tegevust seostatakse enamjaolt huvihariduse, spordi- ja kultuuritegevusega, samuti korteriühistute tegevusega		+		+	+
Oma rahvusgrupi huvide edendamiseks on kasutatud kodanikeühendusi	+		+		
Osalus ilmneb teisel kujul kui see, mida mõõdetud EIM 2011 küsitluse käigus, nt ühiskondlik tegevus võib olla vahetu kogukonnakeskne korraldustöö				+	

Arutelud kujunesid üldiselt pikkadeks ja emotsionaalseteks ning nende käigus toodi esile eri klasterühmade esindajate kogemusi ja hoiakuid. Sarnaselt lõimkastrite kvantitatiivanalüüsi tulemustele tõendas ka kvalitatiivuuring, et klasterühmade piirid ja neile omased hoiakud ei ole jäigad, vaid kujunevad vastastikusel interaktsioonis. Mõju probleemipüstituse sõnastamisele või täpsustamisele ei ole ühesuunaline, seega ei saa väita, et ühe lõimklasterühmade esindajad mõjutavad teiste seisukohtade kujunemisi teistest enam.

Ühiskonna ühtsus ja lõimumisvajadus

Sõltumata klasterühmakuuluvust tunnetatakse Eesti ühiskonna lõhestatust rahvuse ja keele alusel, aga ka sotsiaal-majandusliku taseme alusel. Viimase ületamine on oluline kogu Eesti ühiskonna jaoks tervikuna, rahvusküsimus on siin aktuaalne vaid siis, kui vähemusgruppide osakaal nõrgemates ühiskonnagruppides on proportsionaalselt suurem.

Igapäevaelus ja olmetasandil rahvuskonfliktide esinemist välja ei tooda ja üldises plaanis ei nähta kahe etnilis-kultuurilise kogukonna paralleelseks eksisteerimiseks ei nähta probleemi, kuigi üksikasjalikuma analüüsi käigus selgub rida rahvusvähemustele spetsiifilisi väljakutseid. Etnilis-kultuuriliste kogukondade erinevuste kaotamist ei peeta vajalikuks ega sageli ka võimalikuks (kuna etnilisi erinevusi tajutakse suuresti olemuslikena). Erinevates kultuuriruumides ja suuresti eraldiseisvates suhtlusvõrgustikes aga ühise identiteedi kujunemiseks takistusi ei nähta. Küll aga takistab ühtse ühiskonnana tunnetamist ja

toimimist erineva emakeelega inimeste elamine eri infoväljades ja tõlgendusmaailmades ning informatsioonilise ühisosa mõlemapoolne laiendamine peaks olema lõimumispoliitika oluline eesmärk. Kõigi lõimklastrite esindajad rõhutasid, et Eestis on vaja rohkem venekeelset infot, nii riiki puudutavat kui ka olmeprobleemide lahendamiseks seotud informatsiooni: näiteks ministeriumide kodulehed, õigusaktid, kasutusjuhendid ravimitel. Olulise info tõlkimine on tähtis nii praktilisest kui ka sümboolsest seisukohast: sellega antakse inimestele signaal, et riik hoolib neist.

Ühise riigiidentiteedi seisukohast probleemsetena nähakse ka etnilis-keeleliste piiride rõhutamist ja kogukondade vastandamist meedia- ja poliitilises diskursuses. Ühiskonna lõhestatust avaliku diskursuse tasandil taastoodab eeskätt meedia, keda süüdistatakse rahvuskonfliktide ja sallimatuse õhutamises nii vähemuste tasakaalustamata kujutamise kui ka Venemaa esitamisega vaid ohu allikana. Eestikeelne meedia näeb oma auditooriumit väga kitsalt ega kõneta teiste rahvuste esindajaid. Meedias valitsev negatiivne toon vähendab aga veelgi rahvusvähemuste motivatsiooni jälgida Eesti meediat ning jääb seeläbi kõrvale kohalikust infoväljast. Selleks, et eesti keelt oskavad venekeelsed inimesed usaldaksid infoallikana eestikeelseid meediakanaleid, tuleks neis enam tähelepanu pöörata venelasi mittesolvavale sisule ja sõnakasutusele ning vähendada etniliste erisuste toonitamist ja meie-nemad vastandamist. Samad soovitusel kehtivad ka poliitikute ja avaliku elu tegelaste osas, kes kujundavad üldist ühiskonnas valitsevat diskursust. Selle asemel, et rõhutada etnilis-kultuurilisi ja päritolulisi erinevusi, tuleks oma pöördumised adresseerida kogu Eesti elanikkonnale, kaasates ka rahvusvähemusi. Samuti tuleks jälgida, kuidas käsitletakse mitmeid tundlikke teemasid, millel on erinev tähendus etniliste eestlaste ja siinsete rahvusvähemuste jaoks.

Ka eestlaste tõrjuv suhtumine teistesse ning suletud ja etniliselt määratud riigiidentiteet takistavad ühiskonna sidususe suurendamise seisukohast vajaliku ühisidentiteedi kujunemist. Hoolimata eesti keele oskusest, jäädakse eestlaste jaoks ikka „muulaseks“.

Kõigi klastrite esindajatele on omane kriitiline ja skeptiline suhtumine senistesse lõimumistegevustesse ja nende eesmärkidesse, kuid A ja C-klastrite esindajad eristuvad selle poolest, et olles kursis Eestis toimuvaga tänu mitmekülgele meediatarbimisele ja sotsiaalsele aktiivsusele, pakuvad nad välja lahendusi, mis oleksid kasulikud Eestile tervikuna, ja püüavad omalt poolt olukorra parendamisele kaasa aidata.

Lõimumispoliitika eesmärgi tajutakse inimestest kaugete ja rahvusriigikesksetena ning ühesuunalisena, kus vähemused on objektiks, ning seetõttu tõlgendatakse seniseid lõimumispraktikaid ühepoolsete ja assimilatiivsetena, mis eeldavad sulandumist ja kultuuriliselt ühesuguseks muutumist. Kõige tugevalt tunnetavad lõimumise valdkonnas assimilatiivset survet E-klastrite esindajad. Kõige positiivsemad hoiakud lõimumisprospektiivide suhtes on B-klastrite noorematel esindajatel, kes väljendasid lootust, et on võimalik teistsugune lähenemine ühiskonna lõimumisele.

Eesti keele oskus ja kasutus

Kõik klasterühmad väljendavad seisukohta, et eesti keele oskus on tähtis, samuti on oluline riigi tugi keeleõppe korraldamises, kuid probleemi nähakse nii venekeelsete elanike väheses keeleõppemotivatsioonis kui ka keeleõppes (nii koolide keeletundides kui ka keelekursustel) rakendatava meetodika madalas kvaliteedis. Väheses motivatsioonis põhjusena tuuakse välja survestav keelepoliitika ning selle hirmu- ja karistusepõhine elluviimine, aga ka eestlaste negatiivne suhtumine algajatesse keeleõppijatesse, kes ei oska keelt veel piisavalt hästi. Viimast rõhutasid eeskätt D-klastrite esindajad, keda iseloomustab keskmisest kõrgem keeleoskus, kuid kes elavad suuremalt jaolt eestikeelses keskkonnas (väljaspool Tallinna ja Ida-Virumaad). A- ja C-klastrite esindajad, kes samuti on eestikeelsuse mõtmes hästi lõimunud, tõid aga välja positiivseid kogemusi eestlaste toetusest keeleõppel ja kasutamisel. Kinnitust leidis ka

varasemates uuringutes ikka ja jälle madala keeleoskuse põhjusena välja toodud keelepraktika võimaluste nappus (vt näiteks Keeleõppe ... 2013¹) ning vanemaaliste suutmatust keelt omandada. Keelepraktika puudumine on eriti aktuaalne E- ja B-klastri ning Ida-Virumaa puhul.

Keeleoskuse alusel diskrimineerimist tööturul (nii töölesaamisel kui ka edutamisel) tajuvad eriti teravalt just D-klastri esindajad. Ka C-klastri esindajad olid rahulolematud venekeelsete inimeste ebavõrdse kohtlemisega tööturul, kuid pidasid diskrimineerimise aluseks eeskätt rahvust, mis avaldub ebavõrdses kohtlemises venepärase aktsendi või nime tõttu.

Kodakondsus ja kuuluvustunne

Lõimklastrite vahel varieerusid kuuluvustunde mustrid selles osas, kuidas mõtestatakse kodumaad ning kas ja kui tugevalt tuntakse sellest tulenevalt emotsionaalset seotust Eestiga.

Kõigi klasterrühmade jaoks on iseloomulik Eestimaad, Eesti ühiskonna ja Eesti riigiga seose diferentseerimine, eriti tugevalt väljendub erinevatel alustel kuuluvustunde eristamine C-klastri esindajate puhul, kes tunnevad tugevat emotsionaalset seost Eesti maa ja loodusega, samal ajal kui Eesti riigi suhtes väljendati väga kriitilisi hoiakuid ning sellel tasandil distantseeriti end selgelt Eestist. Aga ka teiste klastrite esindajad ei tunne emotsionaalset seotust Eestiga riigiga ja peavad selle kujunemise peamiseks takistuseks seda, et riik ei tunnusta kõiki Eesti elanikke ühtviisi omana. Võõrandumist riigist suurendab ka Eesti kodakondsuspoliitika tajutud ebaõiglus, mis ei võimalda tingimusteta anda Eesti kodakondsust Eestis sündinutele ja neile, kes olid elanud Eestis juba enne taasiseseisvumist.

B-, D- ja E-klastrit iseloomustab kodumaatunde põhinemine pigem siin elavatel (elanud) lähedastel ja kitsamal sotsiaalsel suhtevõrgustikul, mistõttu tuntakse tugevamat seost vahetu elukeskkonnaga, aga mitte Eestimaaga ja Eesti ühiskonnaga laiemalt. Lokaalne enesemääratlus on eriti iseloomulik Ida-Virumaa respondentidele. Laiem, kogu ühiskonna tasandil eneseidentifitseerimine on seotud omapoolse aktiivse panustamisega ühiskonda ametialase eneseteostamise ja ühiskondliku osalemise kaudu. Näiteks on B-klastri esindajatele, kes on osaluse mõõtnes aktiivsemad, iseloomulikum ka tugevam kodanikuidentiteet.

Kõigi klastrite jaoks oli kodumaatunde mõtestamisel oluline üldine heaolutunne, mida seostati nii sotsiaalmajandusliku stabiilsuse kui ka psühholoogilise rahulolu- ja kuuluvustundega. C-klastri puhul mõjutab kodumaatunnet teiste klastritega võrreldes tugevamalt etniliste eestlaste poolt omaksvõtmine, mistõttu emotsionaalne seotus nõrgeneb oluliselt, kui inimene panustab aktiivselt ühiskonda, kuid tema panust ei väärtustata väärtustata või isegi karistatakse, kui selles nähakse riigivastast tegevust. E-klastris on Eestis kodutunde tekkimiseks vajalik eestlaste elukommete ja kultuurilise koodi mõistmine, aga ilma et selle tundmaõppimisega kaasneks nende omaksvõtmise surve.

Poliitiline ja sotsiaalne osalus

Poliitiline osalus väljendub kõigis klastrites eelkõige valimistes osalemise kaudu, tänavapoliitika tulemuslikkuses kaheldakse või sellest ei kõnelda üldse. Valimistel ei osaleta peamiselt kas ükskõiksusest või usu tõttu, et valimistel osalemine ei mõjuta riigi/KOV tasemel tehtavaid otsuseid. Kõik klastrid seostavad kodanikeühiskonna tegevust eeskätt kultuuri ja spordiga või kogukondliku heakorda taotleivate initsiatiividega (nt „Teeme ära”) või korteriühistute tegevusega. Kodanikeühendusi ei nähta teatud gruppide huvide eest seismise vahendina. Erandiks on C-klastri esindajad, kes on kodanikeühenduste kaudu osalenud demokraatlikes protsessides, esindades venekeelse elanikkonna huve.

¹ *Keeleõppe arendamise programmide mõju uuring* (2013). Tallinn: Saar Poll (http://www.meis.ee/bw_client_files/integratsiooni_sihtasutus/public/Img/File/MISA_keeleõppe_programmide_uuringu_ARUANNE.pdf).

Tabel 3. Lõimklastrite spetsiifilised ja ühised vajadused lõimumisprotsessides

Klastrid	Klastrispetsiifilised ootused ja vajadused	Ühised ootused ja vajadused
Lõimumisvajaduse tajumine		
A	Rakendada positiivseid meetmeid mitte-eesti päritolu inimeste karjääri toetamiseks riigiasutustes, rakendada rahvuslikke kvote töökollektiivides.	Ootus on lõimumise kahepoolsusele, kus eestlased oleksid ka aktiivselt kaasatud ja oleksid lõimumismeetmete oluliseks sihtgrupiks. Ühise ja ühendava Eesti identiteedi vajalikkuse tunnetamine. Tähtsaks peetakse eesti kultuuri mõistmist, millega ei kaasneks ohtu oma kultuuri säilitamisele. Tugev võõrandumine Eesti riigist ja ootus suuremale riigipoolsele tähelepanule inimeste probleemide suhtes. Oodatud on suurem ühiskonna lõimumise eesmärgil ellukutsutud tegevuste (ja nende rahastamise) läbipaistvus, ka kajastus meedias.
C		
B	Ootus tugevamale riigipoolsele toele venekeelsele kodanikeühiskonnale, töhusamatele meetmetele selle jõustamiseks.	
D	Lõimumisprobleemide vähendamiseks vaja leida lahendus sotsiaalmajanduslike probleemidele ning toetada tihedamate kontaktide arengut eestlastega. Tunnustamise vajadus.	
E	Tugev vajadus kindlustada oma kultuurilise identiteedi säilimine. Assimilatiivsetena tajutud lõimumine tekitab tugevat vastupanu.	
Keel, kultuur ja meedia		
A	Ootus suuremale sallivusele rahvusvahemuste suhtes eestikeelses meedias, praegune meediakajastus mõjub negatiivselt.	Oodatud on rahvusvahemuste võrdne kohtlemine keelest sõltumata. Ootus on meedia sisu ja tooni sallivamaks muutumisele. Oodatud on kohaliku venekeelse meedia areng, tagamaks mitmekülgsemat Eesti kohalike teemade ja arengute kajastamist, samuti eesti- ja venekeelse meedia sisulist lähenemist. Oodatud on keelealaste survemeetodite (nt trahvid) kaotamine. Oodatud on eesti keele õpetamise kvaliteedi tõus ja keelekursuste kvaliteedikontrolli kehtestamine. Tagada tasuta keeleõppe kättesaadavus. Vaja rohkem keelekursusi, mille eesmärgiks on keele valdamise arendamine, mitte aga riigikeele/keelelaseme eksami sooritamiseks treenimine. Vajadus tõsta vene keele prestiiži ühiskonnas; Võimaldada paremat vene kultuuri/vähemuste kultuuride tutvustamist Eesti koolides. Vajadus rohkema venekeelse info järele.
C		
D	Vähendada Keeleinspektsiooni tegevusest tingitud rahvusvahemuste ebavõrdset olukorda tööjõuturul. Oodatud on eestlaste sallivam hoiak keeleõppijate suhtes, kes keelt veel vähe valdavad. Vajadus tagada soodsate eesti keele kursuste kättesaadavust ka nendele, kelle riigikeele eksam on sooritatud kuid keeleoskus jääb nõrgaks – tagamaks reaalset praktilist keeleoskust, mis on vajalik tööjõuturul konkureerimiseks.	
B	Vajadus arvestada keelepraktika võimaluste puudusest tingitud väljakutsetega eesti keele õppes ja kasutuses (eriti Ida-Virumaal) ja arvestada sellega Keeleseaduse rakendamisel.	
E		
Kodanikuidentiteet		
A	Oluline on riigipoolne tunnustus venekeelsete inimeste panusele riigi ja ühiskonna hüvanguks.	Tähtis on kõigi siinsete püsielanike ning just rahvusvahemuste tunnustamine riigi tasandil ja omaksvõtmine eestlaste poolt. Oluline on edendada ühise ja ühendava riigidentiteeti omaksvõttu ühiskonnas, mis ei satuks vastuollu rahvusvahemuste etnilise identiteediga. Oodatud on kodakondsusnõuete leevendamine; kodakondsuse võimaldamine lihtsustatud korras Eestis sündinutele, kes on elanud ja töötanud Eestis viimaste 20 aasta jooksul. Oluline on muuta Venemaa negatiivset kuvandit neutraalsemaks – eestikeelses meedias, kirjanduses, koolide ajaloo programmis.
B	Ootus suurematele võimalustele oma potentsiaali realiseerimiseks töös ühiskonna hüvanguks – nii kodanikeühiskonnas kui professionaalse tegevuse kaudu, sõltumata keeleoskusest.	
D	Kuuluvustunde suurenemiseks tähtis suurendada rahvusvahemuste kaasatust kogukondade tasandil, eriti oluline väljaspool Tallinna ja Ida-Virumaad.	
C, E	Oluline vältida sundusena ja assimileerimivana tajutatavat poliitikat, k.a tunnustada rahvusvahemuste kultuurilisi iseärasusi ja nende kohta Eesti kultuuriruumis.	
Sotsiaalne ja poliitiline osalemine		
A, C	Vältida vähemuste kodanikuaktiivsuse allasurumist; välja töötada mitmekülgsed kodanikeühenduste toetamise mehhanismid.	Vajadus edendada eestlaste ja rahvusvahemuste suhtlemist ja kontaktide arvu ja kvaliteeti – kodanikeühendustes, kogukondade tasandil. Eriti aktuaalne piirkondades, kus rahvusvahemuste osakaal elanikkonnas väiksem. Soovitakse enam eestlastega ühiseid üritusi, mis põhineksid üldnimelikel väärtustel või milles tunnustatakse mitte-eesti kultuure (nt mitmekeelne laulupidu). Nõrgemast sotsiaalmajanduslikust olukorrast tingitud passiivsuse ületamiseks oluline võimaldada efektiivsed finantseerimismehhanismid ja teavet nende kasutamise võimalustest, kaasaarvatud kättesaadav informatsioon vene keeles, konsultatsioonid, projektide kirjutamise/ projektijuhtimise tugi jne.
B	Vajadus töhusamate osaluse toetusmehhanismide järele. Oluline venekeelne info nii osalusvõimalustest kui korraldusinfost – rahastusvõimalused, tugi jne.	
D	Piirkondades, kus rahvusvahemuste osakaal on väiksem, on oluline tagada eestikeelsete organisatsioonide valmisolek rahvusvahemuste kaasamiseks ja teadlikkuse kaasamise vajalikkusest ja võimalustest. Kaasata tuleb ka peavoolust kõrvalejäänud.	
E	Vajadus tagada venekeelse info kättesaadavust osalemisvõimaluste kohta.	

Sotsiaalse osalusaktiivsuse määr ja iseloom erines klasteriti märgatavalt. D-klasteri esindajad, kellele on iseloomulik kitsam ja oma keelekogukonna keskne suhtlusvõrgustik, tegutsevad küll vähe üleriigilisel või elukoha linna-valla-küla tasandil, kuid osalevad aktiivselt tegevustes, mis on vahetult seotud nende kitsa suhtlusvõrgustikuga ja igapäevaelu, k.a professionaalse tööalase tegevusega.

Kõigi klastergruppide jaoks oli oluliseks osalusaktiivsust määravaks teguriks huvipakkuvate tegevusvõimaluste puudus, samas oldi klasteriti eriarvamusel, millised tegevused huvi pakuksid. Läbivalt aga tuli jutuks mitmekeelne ja -rahvuseline laulupidu kui üks võimalik tugev sümbolne ühisüritus. Sellel oleks potentsiaali kahe kogukonna vahelise lõhe ületamiseks ja see annaks rahvusvahemuste esindajatele märku, et nende kultuuri väärtustatakse ja neid tunnustatakse, mis on oluline eeldus ühisidentiteedi kujundamisel. Teiselt poolt aitaks niisugune mitmekultuurilisuse rõhutamisele suunatud suurüritus kaasa eestlaste suuremale avatusele vähemuste suunal. Samuti leidsid positiivset vastukaja erinevad üleriigilised ühiskondlikud projektid nagu näiteks „Teeme ära” ka siis, kui nendes otseselt ise ei oldud osaletud.

D- ja E-klastri esindajate puhul oli osalusaktiivsus tugevalt seotud majandusliku toimetulekuga. Majandusraskuste puhul kannatab osalusaktiivsus nii seetõttu, et puudub raha osalustasudeks, kui ka seetõttu, et kogu inimese aeg ja energia kulub ellujäämiseks vajaliku raha teenimisele.

Klasteranalüüs näitas venekeelse elanikonna kui lõimumise sihtgrupi mitmekesisust ning ka seda, et ühtegi lõimklastrit ei saa pidada lõimumise musternäidiseks, mis ei vajaks riigipoolset tuge. Intervjuudest selgus, et näiteks mitmekülgse lõimunud (A-klastri) on samuti omad lõimumisvajadused ning nad vajavad tuge nende rahuldamiseks. C-klastri esindajatega intervjuud osutavad sellele, et ka hea eesti keele oskus võib ebasoodsas keskkonnas kaasa tuua mitmeid lõimumise seisukohalt negatiivseid tagajärgi: näiteks suuremat diskrimineerimise taju tööturul (sealhulgas klaaslae fenomeni teadvustamist), vastumeelsust tarbida eestikeelset meediat just selle sisu ja tonaalsuse tõttu. Lõimklastrite ootuste ja vajaduste arvessevõtmine poliitikakujundamisel ja institutsioonide toimimisel võib toetada lõimumisprotsessi edenemist. Lõimklastrite spetsiifilised ja ühised ootused-vajadused on esitatud tabelis 3.

Meie uurimus tuvastas lõimklastrite eripärade kõrval ka suure ühisosa eri klastrite lõimumisvajadustes ja -ootustes. Ehkki uuritav sihtrühm on väga heterogeenne, esinevad eri lõimklastrites suhteliselt ühesugused ootused ja vajadused mitmes küsimuses, mida me fookusgrupi intervjuudes käsitlesime, osa ühiseid teemasid tõusis aruteludes esile ka aruteluküsimustest sõltumata. Kõigist olulistest erinevustest hoolimata ühendavad vene suhtlemiskeelega inimesi Eestis teatud ühised probleemid, mis on lõimumise seisukohast olulised enamusele – nii neile, kes ei valda eesti keelt või ei oma Eesti kodakondust, kui ka neile, kes on juba mitmekülgse lõimunud. Kõiki intervjuueerituid ühendasid:

- ⊙ vajadus olla Eesti ühiskonnas ja riigis tunnustatud oma etnilises erinevuses;
- ⊙ ootus olla koheldud võrdväärseina;
- ⊙ valmisolek panustada Eesti ühiskonda ja kultuuri; ning sellest tulenev
- ⊙ ootus, et neid käsitletak eestlaste poolt omana.

Asjaolu, et venekeelsete elanike üldised ootused ei eristu lõimklastrite kaupa, viitab sellele, et lõimumise kui sotsiaalselt sidusa ühiskonna kujunemise tegurite kirjeldamiseks on vaja analüüsida veel teisigi dimensioone, millest osa kajastab venekeelsete elanike ootuste ja valmisoleku eri tasemeid, teised aga eestlaste valmisolekut vastata neile ootustele.

Noored hariduses

Gümnaasiumides õppivad venekeelsed noored

Margarita Kazjulja, Jelena Helemäe, Aida Hatšaturjan

Gümnaasiumis õppivad venekeelsed noored osutusid käesoleva uuringu üheks sihtrühmaks, kuna 2011. aasta 1. septembrist läksid venekeelsed munitsipaalgümnaasiumid üle osaliselt eesti õppekeelele. Vastavalt üldharidussüsteemi arengukavale aastateks 2007–2013 on selle ülemineku eesmärk tagada neile õpilastele, kelle emakeel ei ole eesti keel, võrdsed võimalused kutse- ja kõrghariduse omandamiseks ning tööturul toimetulekuks, mis omakorda suurendaks muukeelsete elanike lojaalsust ja ühiskonna sidusust.

Viisime läbi neli rühmaintervjuud kolmes etnilis-keelise koosseisu mõttes erinevas keskkonnas: kaks rühmaintervjuud Tallinnas, ühe Ida-Virumaal ja ühe Tartus. Intervjuudest selgus, et üleminekut venekeelselt õppelt põhikoolis eestikeelsele õppele gümnaasiumis kogeti valulisena. Väljatoodud põhjuste hulgas nimetati: eestikeelsete õpikute ja õppematerjalide puudumist; õpetajaid, kes väga harva on pädevad nii eesti keeles kui oma aines (enamasti peeti neid valdavaks kas keelt või ainet); rea ainete puhul järsku üleminekut põhikoolis (kevadeks) omandatud venekeelselt terminoloogialt (sügisel) gümnaasiumis eestikeelsele sõnavarale, tekitas õpilastes muret hariduse kvaliteedi üle. Arvati, et sellise ülemineku tulemusena ei omandata ei eesti keelt ega aineid tasemel, mis oleks hädavajalik venekeelsete noorte tulevikuplaanide teostamiseks. Järeldati, et sellest tulenevalt on nende võimalused konkureerida Eestis eesti rahvusest noortega oluliselt kahanenud. Et selline kogemus langes kokku venekeelset kooli kaitsnud ühenduste ja isikute hoiatustega, siis süvendas see pessimismi võimaluste osas mõjutada asjade käiku nii haridussüsteemis kui ka laiemalt ühiskonnas. Üleminekut eestikeelsele õppele tajutakse valitsuspoolse surveavaldusena.

Intervjuudest järeldub, et domineerivaks kohanemisstrateegiaks peavad noored lahkumist Eestist, sh ka need noored, kes peavad Eestit oma kodumaaks. Eestisse jäämise puhul peeti eestikeelset gümnaasiumi, mitte laiemalt eestikeelset õpet, kõige kindlamaks edasijõudmise viisiks (eesti keel omandatakse eestikeelses keskkonnas, puudub kohustus korduvalt tõestada keele valdamise taset eksamitel jne). Samas ei peeta seda enda jaoks võimalikuks (lapsevanemad oleksid pidanud panema nad esimesest klassist eestikeelses kooli või koguni eestikeelsesse lasteaeda) ega sobivaks (osalt raskuste tõttu oma keele ja rahvuskultuuri säilitamisel, aga ka seetõttu, mida oldi kuulnud eesti õppekeelega koolis õppinud venekeelsete laste kogemustest).

Ka eesti keelt väga heal tasemel valdavate noorte seas on Eestist lahkumisele häälestatuid. Ainult et need noored eelistavad omandada kõrghariduse Eestis ja lahkuda siit haritud inimesena. Põhjendused varieerusid, kuid enamasti olid need seotud kahtlustega oma tulevikuväljavaadetes Eestis; domineeris (lähedaste kogemusel baseeruv) veendumus, et ka hea keeleoskuse puhul osutub venepärane nimi diskrimineerimise aluseks Eesti tööturul.

Kõigis, eriti Tallinna ja Tartu, rühmaintervjuudes olid esindatud noored, kes pidasid Eestit oma koduks. Ida-Virumaal domineeris kohalik (maakondlik) identiteet. Vastus küsimusele, kas kuulatakse eesti rahva hulka, kajastas seda, kuidas defineeriti enda jaoks eestlaseks olemist. Ülekaalukalt anti eitavaid vastuseid.

Tajutakse, et nii venekeelsete noorte arvamusega kui ka laiemalt üldsuse arvamusega poliitilisel tasandil ei arvestata. Poliitilist tegevust ja oma seisukohtade avaldamist peetakse mõttetuks.

Sotsiaalse osaluse ja kontaktide muustrid eestlastega on mitmekesisemad. Gümnaasiuminoorte seas on selliseid, kes osalevad üsna aktiivselt ühiskonnaelus. Üldiselt valdavad need noored teatud määral eesti keelt (suhtlustasandil). Suheldakse ka eestlastest eakaaslastega. Niisugused noored tõrjutust eriti ei taju. Teisalt on ka selliseid, kes annavad oma olukorrale pessimistliku hinnangu, tunnevad end füüsiliselt ja vaimselt aheldatuna. Probleemi põhjuseks peetakse venekeelsete noorte madalat teadlikkust riigis ja Tallinnas toimuva kohta. Vähemaktiivsed nimetavad olulise põhjusena ka keelebarjääri – vene ja eesti noored ei puutu ühisüritustel piisavalt kokku.

Kutsekoolides õppivad venekeelsed noored

Jelena Helemäe

Käesoleva uuringu üheks sihtrühmaks valiti venekeelsed kutsekoolide õpilased, eeskätt seoses kutseõppeasutuse seaduse muudatusega, mille Riigikogu kiitis heaks juunis 2013. Üleminek eestikeelsele õppele toimub paralleelselt mitte-eestlastest noorte polariseerumisega eesti keele oskuse alusel. Tekkiv lõhe kipub omakorda kattuma lõhega tasemeõppes ja lapsevanemate sotsiaal-majanduslikus olukorras. Kui põhikoolis eesti keele õppe tulemuslikkus oluliselt ei parane, soodustab kutsehariduse üleviimine eestikeelsele õppele polariseerumist veelgi, kuna tagasihoidliku eesti keele oskuse tõttu võib vähemalt esialgu suureneda venekeelsete noorte väljalangevus kutseharidusest. Kutsehariduse ekspertide sõnul piirduvad tõenäoliselt need noored üksnes eriala omandamisega, jäädes keskhariduseta.

Rühmaintervjuud viisime läbi Tallinnas ja Ida-Virumaal Jõhvis. Võrreldes Tallinna ja Ida-Virumaa kutsekoolides õppivate venekeelsete noorte kogemusi ja hinnanguid, ilmneb lisaks paljudele ühistele joontele ka regionaalne eripära.

Keeleliselt eraldatud haridussüsteemis õppimist mõtestati nii Tallinnas kui ka Ida-Virumaal emakeeles õppimisena. Samas ei piirdu erinevused eesti- ja venekeelse haru vahel üksnes keelega: üleminekud ühest harust teise (õpingud emakeelest erinevas keeles) on harvad, eri harude õpilaste omavaheline kommunikatsioon ei toimi, õppekavad erinevad jne. Nii Ida-Virumaal kui ka Tallinnas oldi seisukohal, et eesti keele valdamine emakeelena loob eesti noortele eeliseid haridussüsteemis edasijõudmisel. Ühtlasi väljendati veendumust, et eestlaste ja mitte-eestlaste põhikoolijärgsed haridusteel on hierarhiliselt eristatud (tehnilised teadmised-kutsekoolid on enamasti venekeelsetele, eestlastele aga ülikool ja gümnaasiumid).

Nii Tallinnas kui ka Ida-Virumaal tajutakse eesti keelt mitte niivõrd potentsiaalse kommunikatsiooni-, kuivõrd vastupidi, eristamise vahendina. Vaatamata sellele kavatakse parandada selle oskust pragmaatilistel eesmärkidel (õpingud, hea töö leidmine, mujale Eestisse, aga ka välismaale siirdumine Eestis omandatud haridusega). Ida-Virumaal arvasid kutsekoolide õpilased, et eesti keele oskuse nõudmine venekeelses regioonis pole tingitud mitte praktilisest vajadusest, vaid poliitilistest ambitsioonidest, et õpida eesti keelt venekeelses regioonis on eriti raske, et see peaks olema vabatahtlik, mitte sunniviisiline.

Tallinnas eesti keele vajalikkuse üle üldse ei arutletudki (ilmselt peeti seda enesestmõistetavaks), vaieldi hoopis selle üle, kas just eestikeelne õpe (60% ja enam õppekava mahust eesti keeles) on kõige tõhusam eesti keele omandamise viis, kas see sobib kõigile ning kas see peaks olema ainus ja kohustuslik hariduse omandamise viis.

Nii Tallinnas kui Ida-Virumaal mõjutasid suhtumist eelseisvasse muudatusse kutsehariduses üleminekul eestikeelsele õppele nii negatiivne kogemus gümnaasiumi ülemineku puhul (tuttavate õpilaste raskused, aga ka venekeelse elanikkonna vastuseisu ignoreerimine), kui ka suhtumine eesti keele oskuse vajadusse.

Positiivse poole pealt tõsteti esile just eesti keele (võimalikku) paremat oskust, samas kaheldi, ega selle all ei kannata eriala omandamine. Ida-Virumaal rõhutati, et see reformi pluss võiks kehtida vaid nende puhul, kel kavas jääda Eestisse, neid aga arvati olevat väga vähe. Tallinnas prognoositi vastavalt ka kutsekoolide õpilaskonna muutumist: sinna koonduvat praegusest enam need, kes on valmis hariduse omandamise nimel vaeva nägema, osa noori aga jääb nüüd ka kutsest ilma. Miinuspoole pealt osutati eelkõige valikute kahanemisele, sest õppida emakeelest erinevas keeles on raskem, eriti inimestel, kel puudub keelevaist Üldine negatiivne suhtumine oli kantud sellest, et tunnetati end võimu otsuste „objektidena“, kelle arvamusega ei arvestata.

Tallinnas ilmnas, et paljude eestikeelsuse ja eestimeelsuse küsimuste puhul ei erinenud eesti keelt valdavate seisukohad mitteoskajate omadest. Oldi ühel meelel, et sunniviisiline kutsehariduse üleminek eestikeelsele õppele tähistab negatiivset suhtumist venekeelsesesse elanikkonda. Erinevalt Ida-Virumaa arutelust, ei pakutud väljapääsuna Eestist lahkumist, vaid hoopis külma verd konkreetsete (sh ka eestlastega suhtlemise) probleemide lahendamisel.

Nii Tallinnas kui ka Ida-Virumaal oldi veendunud, et edukaks erialaseks arenguks on lisaks eesti keele oskusele olulised nii „õige“ (eestipärane) perekonnanimi kui ka sidemed. Tallinnas viidati seejuures ka isiklikule diskrimineerimise kogemusele.

Kokkuvõttes arvati nii Tallinnas kui ka Ida-Virumaal, et kõige õigem oleks võimaldada venekeelsetele noortele valik, säilitades haridussüsteemis erinevad harud.

Kuuluvustunde mustrid varieerusid. Kodumaad mõtestatakse väga erineval moel, vastavalt suhtutakse ka Eestisse. Kui kodu mõtestatakse „kohana, kus oldi üles kasvanud“, või sünnimaana, kus elavad lähedased, siis peetakse Eestit koduks. Need aga, kelle arvates on kodutunde puhul oluline emotsionaalne seos riigiga, ei pidanud Eestit koduks. Ida-Virumaal tõsteti esile „omade“ (ehk siis kirjelduse loogikast lähtuvalt venekeelset) mõnusat õhkkonda, mis teeb maakonna koduseks. Esines raskusi vastamisel küsimusele Eesti (otseses tõlkes „Eestimaa“) rahva hulka kuulumise kohta – kuuluvustunne pole selgelt läbitunnetatud mõiste. Vastuseid mõjutas arvamus sellest, keda etnilised eestlased eestlasteks peavad, tunde olemasolu või puudumist põhjendati etniliste argumentidega.

Suhtumine lõimumisse oli Tallinnas ja Ida-Virumaa aruteludes erinev: Tallinna arutelust jäi kõlama selle vajalikkus, saavutamist peeti võimalikuks eelkõige avalike arutelude teel. Ida-Virumaa arutus domineeris aga skeptiline suhtumine, põhjendusena esitati eestlaste ja venelaste etnilisi erisusi.

Kõrgkoolides õppivad venekeelsed noored

Tanel Vallimäe

Eesti lõimumispoliitika üks keskne eesmärk on suurendada hariduslikku võrdsust, sellal kui haridussüsteemis toimub mitu olulist reformi (haridus- ja lõimumisproblemaatika puutepunktidel peatub pikemalt uuringu raporti ptk 3.1). Selles uuringus uuriti seetõttu ka kõrgkoolides õppivaid venekeelseid noori. Rühmaintervjuud viisime läbi nii, et jagasime grupi kaheks. Esimese rühmaintervjuu tegime nendega, kes õpivad eestikeelses õppes, teises osalesid need, kes on valinud venekeelse kõrghariduse. Intervjueeritute seas on nii bakalaureuse- kui ka magistriõppe üliõpilasi. Lisaks intervjueerisime kaht eksperti, kes puutuvad tihedalt kokku venekeelsete tudengitega (ülikoolide kolledžites).

Erinevalt noorematest käesolevas uuringus osalenud õpilastest (kutsekoolid ja gümnaasiumid) lähtuvad tudengite argumendid rühmaintervjuus selgelt indiviidi, s.o õppija isiklike eesmärkide ja võimaluste vaatepunktist. Vene- või eestikeelse kõrghariduse vahel valiku langetamisel on nende jaoks olnud otsustavad pragmaatilised tegurid. Venekeelse kõrghariduse plussiks on võimalus omandada eriala kiiremini

ja kergemalt. Eestikeelse kõrghariduse valinute jaoks on olnud määrav, et vaid eesti keeles on võimalik õppida soovitud erialal. Suhtumine eesti keele oskuse vajalikkusse on aga seotud sellega, millises keeles noor ise õpib. Kui eesti keeles kõrgharidust omandavate noorte hinnangul suurendab eesti keele oskus töö- ja haridusvõimalusi, leiab enamik vene keeles õppivatest tudengitest, et eesti keelt võiks õppida alles siis, kui selleks tekib konkreetne vajadus. Viimases on vene keeles õppivad tudengid mentaliteedilt seega üsna sarnased kutsekoolides õppivatele venekeelsetele noortele.

Valdav osa intervjueeritustest, sh eksperdid, on kriitilised gümnaasiumihariduse kiire üleviimise suhtes eesti keelele, leides, et praegu ei ole õpetajad võimelised korralikus eesti keeles aineid edasi andma. Nii kannatab ühelt poolt teadmiste kvaliteet, teiselt poolt ei õpita sel viisil ka eesti keelt. Seega on eesmärk koolitada venekeelsete koolide jaoks piisavalt eesti keelt hästi oskavaid õpetajaid. Nii tudengid kui ka eksperdid leiavad samas, et kui eestikeelne gümnaasiumiharidus muudab lihtsamaks eestikeelsesse ülikooli astumise, kannatab tugevalt venekeelsete noorte vene keele oskus. Probleemiks osutub see nii nende jaoks, kes ei soovi jätkata gümnaasiumi järel kõrghariduse omandamist, kui ka nende jaoks, kes soovivad kõrgharidust omandada mõnes Venemaa kõrgkoolis. Säärase kriitika taustal on mõistetav, miks tudengid ja eksperdid peavad parimaks võimalust minna järk-järgult üle eestikeelsele õppele, mille puhul õpinguid alustatakse vene keeles ja seejärel hakatakse õppima eesti keeles. See aitab vene emakeelega noorel pääseda kõige hõlpsamalt ligi eestikeelsele kõrgharidusele. Selliste üleminekuvõimaluste puudumine praegu, kui venekeelsete õppekavade arv väheneb, teeks ekspertide hinnangul eelkõige Ida-Virumaalt pärit noorte ligipääsu kõrgharidusele senisest raskemaks. Probleem on ka noorte ülikooliõppejõudude vähenemine vene keele oskus, mis ei võimalda neil kaasa aidata vene emakeelega noorte kohanemisele eestikeelses akadeemilises keskkonnas.

Eesti keeles kõrgharidust omandavatel venekeelsetel noortel on positiivsed kogemused seoses kontaktide leidmisega eestlastest tudengite seas. Nad peavad selliseid kontakte tähtsaks oma edasises tööalases karjääris. Intervjueeritud eksperdid leiavad, et nende kontaktide kaudu kaob kiiresti suhtlemisbarjäär nendel venekeelsetel noortel, kes pole varem kuigi palju eestlastega kokku puutunud. Ühtlasi näitab see, et juba gümnaasiumihariduse tasemel on äärmiselt oluline panna rõhk vene koolide õpilaste ühistegevusele eestlastest noorte ja eestikeelsete noorteorganisatsioonidega. Nii eesti kui ka vene keeles õppivad tudengid on praegu ühiskondlikult passiivsed, kui kõne all on üleriiklikud kodanikualgatuslikud üritused, ehkki jälgivad nii eesti- kui ka venekeelset meediat ja tunnevad huvi Eesti sisepoliitika vastu. Kõige olulisemaks viisiks, kuidas ühiskonna juhtimisel kaasa rääkida, peavad nad valimisi. Nad ei usu, et nende muul poliitilisel tegevusel oleks palju mõju. Samas on nad kindlad, et selle, kas inimene on ühiskondlikult aktiivne või mitte, määrab ära individuaalne eripära, mitte rahvus ega keeletaust.

Kõik intervjueeritud tudengid peavad kodanikustaatus juures oluliseks valimistest osavõttu. Ent nende jaoks on väga tähtis kuuluvustunne. Mõlema õppekeele tudengite rühma liikmed on Eestiga emotsionaalselt seotud ja tunnevad, et Eesti on nende kodumaa. Ükski uuringus osalenu ei ole isiklikul pinnal tundnud eestlaste poolt tõrjutust ega sallimatust rahvuslikul pinnal. Siiski mainitakse rahvastevaheliste pingete olemasolu Eesti ühiskonnas, kuid need avalduvad respondentide hinnangul pigem meedias, mis vastavaid stereotüüpe võimendab. Eestist lahkumise soovi esineb mõlemas intervjueeritud grupis, kuid otsustav roll sellise valiku langetamisel on töövõimaluste olemasolu või puudumine Eestis.

Ida-Virumaa 20–35-aastased noored

Jelena Helemäe

Ida-Virumaa 20–35-aastaste noorte lõimumismustrid pakuvad huvi selle rühma eripära tõttu, seda nii ajaloolise aja mõttes (nende maailmavaade kujunes kõige intensiivsemate muutuste ajal) kui ka nende eluloolise aja tõttu (tegemist on inimestega, kes on hiljuti haridussüsteemist väljunud, samas on sealt saadud

pagas ka praktilise elukogemusliku proovi läbi teinud); lisaks geograafilises-piirkondlikust tähenduses. Rühmaintervjuu eesmärk oli ühelt poolt uurida, kui võrd kehtib ka selle grupi puhul uuringus rakendatud klastrite loogika (kui võrd eristuvad seisukohad lõimumise dimensioonide kaupa), teisalt aga käsitleda seda kontrollrühmana haridusrühmade seisukohtade puhul. Osalejad olid valitud eelküsitle alusel, esindatud olid meie uuringu A-, B-, D- ja E-klaster.

Rühmaintervjuu põhjal ilmnes väga selge eristusjoon tegutsejate ja passiivsete ühiskonnaliikmete vahel. See eristusjoon langes kokku ka eelküsitle tulemusega, st klastrite moodustamise algkriteeriumidega. D- ja E- klaster esindajad osutusid sotsiaalses ja poliitilises mõttes passiivseteks, A- ja B-klaster esindajad aga aktiivseteks tegutsejateks. Tegutsejate puhul võib eristada kolme maailmavaatelist tüüpi. A-klaster esindasid intervjuus kaks üsnagi erinevat maailmavaadet: liberaalne ja multikultuurne. Kolmas väljakujunenud maailmavaatega tüüp – intuiitivne patrioot – sarnaneb kõige enam kodanikudimensioonil lõimunutega (B-klaster).

Tegutsejate tüüpe iseloomustab: selgelt väljendatud kuuluvustunne, tugev kodanikuidentiteet, kriitiline suhtumine võimudesse (sh nende poolt eesti keele nõuete kasutamisse survevahendina) ning paljude sotsiaalsete probleemide puhul etnilise mõõtme võimendamine. See ei vii aga käegalöömiseni ega riigist võõrandumiseni. Vastupidi, end Eesti kodanikuks pidamine kohustab nende arvates aktiivselt panustama sünnimaa arengusse, just aktiivsust peetakse kodaniku oluliseks tunnuseks.

Tüüpidevahelised olulised erinevused ilmnevad nende võrdlevas analüüsis ja seisnevad kokkuvõtvalt järgnevas:

- ⊙ kuuluvustunde kujunemises (liberaalne tegutseja peab kuuluvustunde kujunemist sünnikohaga kaasnevaks loomulikuks emotsiooniks ja õiguseks, selles osas sarnaneb talle ka intuiitivne patrioot; multikultuursete vaadetega tegutseja peab aga iseenesestmõistetavaks kohustuseks keele omandamist, kultuuri tundmist);
- ⊙ suhestumises Eesti riigiga (liberaalne tegutseja ja intuiitivne patrioot peavad väga oluliseks riigi ja kodaniku kohustuste vastastikkust, multikultuurne tegutseja aga riigile eriti ei looda);
- ⊙ suhtumises võimukandjatesse, kriitilisuse aluses (liberaalne tegutseja ja intuiitivne patrioot heidavad võimudele ette demokraatia puudulikkust, multikultuurne tegutseja aga ebaeetilistust);
- ⊙ hinnangutes kodakondsuse ametlikule staatusele (liberaalne tegutseja peab ametlikku kodakondsust oluliseks kodaniku tunnusmärgiks, intuiitivne patrioot ja multikultuurne tegutseja aga arvavad, et kodanikuks olemiseks piisab sotsiaalsest ja poliitilisest aktiivsusest);
- ⊙ suhtumises eesti keele oskusesse (intuiitivne patrioot ei käsitle eesti keele oskust aktiivsuse eeldusena ega valda keelt, liberaalse tüübi jaoks on kakskeelsus konkurentsieelis, multikultuurse tüübi puhul aga eelkõige võti kultuuridevaheliseks suhtlemiseks).

Seega ilmnes Ida-Virumaa noorte puhul selgelt, et ka sarnaste lõimumise (osaluse, keeleoskuse ja kuuluvustunde) mustrite puhul võivad nende põhjendused, seega ka ootused erineda olulisel määral isegi üsna selgelt piiritletud rühma raames. Nende ootuste ja integratsioonimeetmete kooskõlastamine eeldab lisaks monitooringule ka pidevat koostööd, ehk siis venekeelsete noorte tunnistamist integratsiooni subjektideks, mitte selle objektideks. Ida-Virumaa intervjuu kinnitas, et sellised koostööks võimelised ja sellest huvitatud aktiivsed inimesed on täiesti olemas. Noorte inimeste puhul on sellise koostöö kanalite loomine eriti oluline, kuna just noored on kiired eelistama süsteemist väljumist kas Eestist lahkumise või selle ühiskondlikust elust taandumisena. Aktiivsete tegutsejate tugev Ida-Virumaa identiteet ei vastandu, vaid pigem täiendab kuuluvustunnet Eestisse tervikuna, selle kodumaaks pidamist. Intuiitivse patrioodi näide kinnitab taas, et nõrk eestikeelsus ei välista eestimeelsust. Ka kõneleb intuiitivse patrioodi näide selle poolt, et siirast eestimeelsust võiks toetada selle seostamine tervikliku maailmavaatega. Vastasel juhul võib keskkonna ebasoodsamaks muutumisel ka intuiitivne patrioot, nagu paljud teistes intervjuudes osalenud, hakata tõlgendama olukorda enda vastu suunatud tegevuskavana („ega neilt midagi head ei saa tulla“). Analüüs tõi välja seose tervikliku maailmavaate olemasolu ja suurema lõimumisvalmiduse vahel. Tervikliku maailmavaate kujundamisele ja selle suhestamisele olukorraga Eestis võiks kaasa aidata

nii haridussüsteem, avalik arutelu (meedias), kodanikuühiskond. Seda eeldusel, et kõik see toimub venekeelse elanikkonna ja eestlaste koostöös, samas venekeelsete inimeste huvisid, ootusi ja vajadusi arvestades (sh ühiskonnaõpetuse õppekava raames).

Uussisserändajad

Tanel Vallimäe

Lõimumisvaldkonna üks eesmärk on hõlbustada kvalifitseeritud tööjõu tulekut Eestisse, sh suurendada tippspetsialistide ja välisüliõpilaste huvi Eesti vastu. Uuringu käigus viisime uussisserändajate, sh välisüliõpilaste ja tippspetsialistidega läbi kaheksa intervjuud. Uurisime respondentide ja nende pereliikmete kogemusi, ootusi ja vajadusi tööturu, hariduse, suhtevõrgustike ja kodanikualgatuslike tegevuste osas ning eesti keele omandamist. Tähelepanu all oli ka ühiskonda sisseelamine ning Eestisse jäämise või lahkumisega seotud perspektiivid.

Ka uussisserändajate puhul ei ole tegemist homogeense grupiga, kelle tuleku põhjused, kohanemisvõime või siia jäämise perspektiivid oleksid samad. Kui pikaajaliselt Eestis elanud venekeelse elanikkonna lõimumise juures on viimastel aastatel rõhutatud paindliku lähenemise tähtsust, siis on see sama oluline uussisserändajate puhul. Kui seni on uussisserändajate kohanemise puhul rõhutatud kultuurilisi ja teisi taustteureid, siis näitab käesolev uuring, et sama tähtis on uussisserändaja varasem migratsioonikogemus. Tippspetsialistidel on arvukamalt kogemusi eri riikide teenuste ja elatustaseme osas ning nende ootuste kujunemisel ei ole päritolumaa nii määrav kui välisüliõpilastel ja teistel uussisserändajatel, kelle negatiivsete või positiivsete hinnangute andmisel mängib päritoluriigi sotsiaal-majanduslik, kultuuri- või religioonitaust olulisemat rolli. Tippspetsialistid jäävad Eestisse tulles ootustelt ja eelhoiakutelt neist mõõdukamaks.

Sisseelamise suurim kitsaskoht on uuringus osalejate hinnangul info ebapiisavus ja lünklikkus. See käib eeskätt ingliskeelse teabe kohta, ent selle üle kurdavad ka venekeelsed uussisserändajad. Seetõttu peaks võtmerollis olevate ametiasutuste ja kohalike omavalitsuste kodulehekülgedel olema saadaval nii ingliskui ka venekeelne operatiivne teave. Samuti võiks neis asutustes olla ametis töötaja, kellele helistades on sisserändajal võimalik teavet saada inglise ja vene keeles.

Eesti keele omandamise puhul tuleb silmas pidada, et seda võetakse väga pragmaatilisel. Erinevalt teistest uussisserändajatest, eriti madalamat kvalifikatsiooni nõudvatel ametikohtadel töötavatest (või ka töötutest), pole tippspetsialistide jaoks määrav mitte keeleõppe maksumus, vaid motivatsioon. Keeleõppe on nende jaoks valik, mitte paratamatus. Keeleõppe huvi on suurem neil, kes plaanivad Eestisse jääda, eriti kui neil on eestlasest abikaasa. Kuid mitte kõik üliõpilased ega tippspetsialistid, kes igapäevaselt saavad enamasti hakkama inglise keelega, ei soovi eesti keelt õppida. Keele õppimist võiks uussisserändajalt üheselt eeldada juhul, kui ta otsib tööd – näiteks siduda see sotsiaaltoetuste saamisega. See on ka mitme teise riigi praktika. Eriti oluline on keeleoskus töötajate puhul seetõttu, et ta võimalikult lühikest aega töötaks oma kvalifikatsioonist madalamal kohal.

Sisserändajate huvi eesti keele õppimise ning Eesti kultuuri ja ühiskonnaelu vastu ei ole üks-üheselt seotud. Eriti tuleb seda arvestada lühiajaliselt Eestis viibijate puhul. Seetõttu tuleks rohkem pakkuda tõlketeenust kultuuriüritustel, näiteks teatrietendustel, ka toetada eesti kirjanduse tõlkimist. Ning kehtib ka vastupidine: kõik üliõpilased ei tunne huvi eesti kultuuri vastu, isegi kui nad soovivad õppida eesti keelt. Seetõttu võiks mõnel juhul keeleõppe ja kultuuri tutvustamine teineteisest lahutada. Avalik võim peaks senisest enam toetama sellise kodanikualgatusliku tegevuse arengut, mis soodustab koostööd põhirahvuse ja sisserännanute vahel – seda enam, et just ühistegevuse kaudu tekib motivatsioon eesti keelt õppida. Väga selge vajadus on ingliskeelse meedia arengu järele Eestis, selle kaudu peaks toimuma teabe

jagamine kodanikuühiskonnas, kultuurielus ja mujal toimuva kohta. Ka ülikoolid peaksid panustatama rohkem kaasa välisüliõpilaste ühiskonnaga kohanemisele, sh info ja kontaktide vahendamisel ühelt poolt tudengite ja teiselt poolt ettevõtete ja MTÜ-de vahel.

Jätkata tuleks elamislubade ja viisadega seotud menetluskorra lihtsustamist, eriti tippspetsialistide ja välisüliõpilaste jaoks, kelle siiatulek on riigi jaoks prioriteet. Seejuures peavad paranema sisserändajatega tihedalt kokku puutuvate ametnike suhtlemisoskused eri kultuuritaustaga inimestega lävimisel. Parandada tuleks ametnike inglise keele oskust. Kuigi intervjuudes ei tooda näiteid isiklikest kogemustest sallimatuse kohta, räägitakse selgelt tajutud võõristustundest teise nahavärviga inimese suhtes. Nii sallimatuse kui ka võõristustunde vähendamisel tuleb suuremat tähelepanu pöörata noorte harimisele ja teha mitmekesisuse valdkonnas laiemat teavitustööd, mille üks viis on sisserändajate kogemuste ja elu kajastamine meedias. See kehtib samavõrd nii eesti- kui venekeelse elanikkonna ja meedia kohta. Avalik võim omakorda peaks samal eesmärgil avalikkusele senisest enam selgitama, millised on sisserännet puudutavad reeglid, mis on nende eesmärk ning kes ja millistest riikidest Eestisse elama asuvad.

Eesti romad ehk mustlased

Maaris Raudsepp, Triin Roosalu

Mustlased² on eriline vähemus kogu Euroopa ja ka Eesti kontekstis: kultuurilis-ajaloolistel põhjustel on neil kui minevikus tagakiusatud ja tõrjutud vähemusel eristaatus, Euroopa Liit on romad kuulutanud erilise tähelepanu all olevaks rahvuseks Euroopas. Muu hulgas teeb romade olukorra teiste vähemustega võrreldes eriliseks ja keerulisemaks oma riigi puudumine, neil ei ole emamaad. Eesti mustlaskond on küll väikesearvuline, ent olnud Eestiga pikka aega seotud. See on kultuuriliselt omapärane vähemus, keda ei saa käsitleda venekeelse vähemuse osana. Sarnaselt setudega on nad säilitanud elava suulise pärimuskultuuri. Nii panustavad nad Eesti kultuuri laias tähenduses, olles meie oma Eesti mustlased. Mustlaskultuuril on palju aspekte, mis võiksid rikastada kohalikku kultuuri laiemalt, ning võimalike kokkupuutepunktide ja üksteiselt õppimise kohti tasuks lähemalt uurida.

Lõimumise seisukohalt võib eristada erineva integreerituse astme ja viisiga mustlasi. Nagu teisedki vähemused, kasutavad mustlased mitmekesiseid akulturatsiooni ja identiteediloome strateegiaid. Mõned mustlased on valinud individuaalse kohanemise strateegia: assimileerunud ja hästi kohanenud mustlased ei seosta end mustlaskogukonnaga. Hästi lõimunud mustlased rakendavad integratsioonistrateegiat, sulandudes Eesti ühiskonda ja tundes samal ajal oma mustlaseks olemise üle uhkust. Transnatsionalismistrateegiat (mitmes riigis kohanemine) võib oletada välismaal töötavate või Läti taustaga mustlaste puhul. Suur hulk mustlasi kuulub vaeseimasse ja vähim haritud ühiskonnakihti, elades suhteliselt isoleeritud traditsioonipõhistes kogukondades.

Probleemid on omased eelkõige viimasele grupile: suur tööpuudus, vaesus, diskrimineerimine, haridustee pooleljäätmine on ühised ka teistes Euroopa riikides elavate mustlastega. Lõimunud mustlased ootavad riigi abi mustlaskeele ja -kultuuri toetamisel ning mustlaste tunnustamist ajaloolise vähemusrahvuseks Eestis.

Mustlaste kogukondlikkus on ressurss, mida enamikul teistel vähemusrühmadel Eestis ei ole. Mõnes mõttes tulevad mustlased viletsuse, töötuse ja vaesusega teistest paremini toime tänu tugevale kogukondlikule perevõrgustikule. Kogukonnaidentiteet annab enesekindlust, mis võimaldab üle olla igapäevaelu raskustest, aga ka sellest, kui Eesti ühiskonnas on nende suhtes sallimatust ja viha. Teiselt poolt, konflikt kogukondliku traditsioonilise elulaadi ja kaasaegse liberaalse ja individualistliku lääne kultuuri ning eriti protestantliku tööetika vahel tekitab paratamatult pingeid ja vastuolusid

Mustlaste aktiivne mitmekeelsus võiks olla eeskuju teistele rühmadele, mustlased suudavad edukalt suhelda nii eesti kui ka vene keeles. Ent hea keeleoskus ja Eesti kodakondsus ei ole piisavad tingimused romade võrdväärseks kaasatuseks ühiskonnaellu: rahvuspõhine diskrimineerimine on Eesti mustlaste puhul laialt levinud.

Kõige tugevamalt kerkisid esile mustlaste haridusprobleemid. Muu hulgas tuntakse vajadust mustlaste mitmekultuurilise identiteedi (Eesti ja mustlasidentiteet) kasvatamise ja toetamise järele, mis vajab erilist ja süsteemset pedagoogilist lähenemist, milleks Eesti haridussüsteem tervikuna praegu valmis ei ole.

2 Käesolevas analüüsis kasutatakse nimetusi *mustlane* ja *roma* sünonüümideks. Ehkki Euroopa Nõukogu on juba 1990. aastast soovitanud kasutada sõna *roma*, ei oma sõna *mustlane* eesti keeles halvustavat tähendusvarjundit ning võiks jääda edaspidigi kasutusele, nagu ta on olnud sajandeid. Oluline on tähele panna, et enne kui normeerida selle etnonüümi muutmist, peaks mustlaste endi arvamust küsima ja kuulda võtma. Selle uurimuse käigus kohatud Eesti mustlased ei pea vajalikuks sõnast *mustlane* loobumist ja selle asendamist terminiga *roma*.

Suhtlemisel ametnikega tekivad konfliktid ja mittemõistmine: mustlased ei oska probleemi formuleerida ega saa omakorda aru bürookraatlikust keelepruugist. Oskamatus romadega suhelda tuleneb teadmatusest mitmest roma kultuuritraditsiooni eripärast, mis on erinevad ning isegi vastandlikud muule ühiskonnale omasest läänelikust elulaadist ja individualistlikest väärtustest. Samas toovad intervjueritud eksperdid välja ka seda, et Eesti ühiskonnas ja eriti ametiisikute, sealhulgas õpetajate seas valitseb teadmatus ka Euroopa Nõukogu ja Euroopa Liidu mustlasi puudutavate dokumentide osas.

Eesti ühiskond vajab mitmekesist teavet mustlaste kultuurist, isiklike positiivseid kontakte mustlastega ning negatiivsete stereotüüpide hajutamist. Eriti oluline on see, et mustlastega vahetult kokku puutuvad ametnikud (haridustöötajad, sotsiaaltöötajad, politseinikud, KOV-i töötajad) oleksid teadlikud mustlaste elulaadi ja traditsioonide iseärasustest.

Eesti võiks edukalt saada mustlastega suhtlemise ja nende kohanemise osas Euroopa näidisriigiks, sest mustlaste kogukond on väike ja nende probleemide lahendamine vajab seetõttu ka teiste riikidega võrreldes vähem vahendeid. Romad ootavad terviklikku riiklikku mustlastele suunatud programmi, mis hõlmaks nii kultuuri, hariduse, meditsiini kui ka eluaseme probleeme, üksikud kampaaniad ei ole jätkusuutlikud. Ühe võimaliku lahendusena on mustlaste esindusorganisatsioon välja töötanud perekeskuse projekti, mis võiks toimida kompleksse vahendina mustlaste ja Eesti ühiskonna lõimumiseks.

Rahvusvähemuste kultuuriseltsid

Tanel Vallimäe

Eestis tegutseb praegu umbes kakssada viiskümmend atesteeritud rahvusvähemuste kultuuriseltsi ja katusorganisatsiooni, kelle eesmärk on tutvustada oma kultuurilist eripära. Samas on seltside tegevus olnud üsna sissepoole suunatud, mistõttu on riik võtnud sihiks, et nende panus ühiskonna- ja kultuurielu rikastamise võiks olla senisest suurem. Neile küsimustele pühendatud rühmaintervjuudest võtsid osa esindajad vene, ukraina, valgevene, läti ja kirgiisi kultuuriseltsidest.

Rahvusvähemuste kultuuriseltside keskseim mure on liikmete vähene eesti keele oskus, mis takistab neid nii edukate projektitaotluste kirjutamisel kui ka pärsib poliitilist ja sotsiaalset aktiivsust. Rühmaintervjuude põhjal vajavad kultuuriseltside liikmed senisest soodsamat eesti keele õpet. Samas tuleks parandada teadlikkust juba olemasolevate keeleõppevõimaluste kohta, mis on suunatud just neile. Nende seltside puhul, kus aktiivsete liikmete seas on peaaesjalikult vanemad inimesed, oleks mõttekam pakkuda võimaluse korral avaliku võimu poolt abi tõlkimise korraldamisel, näiteks seltside ürituste reklaamide eestikeelse tõlke rahastamisega. Üldjuhul tuleks aga toetada just keeleõpet ja liikmete projektkirjutamiskostude arendamist. Nii nende tegevuste juures kui ka liikmesorganisatsioonide abistamise puhul üldiselt vajaks parandamist venekeelsete katusorganisatsioonide võimekus. Praeguses situatsioonis tuleb eelkõige avalikul võimul endal kanda hoolt rahvusvähemuste kultuuriseltside suutlikkuse tõstmise eest, eriti arvestades, et riik ongi planeerinud seltside võimekust nõustamistegevuste ja koolituste kaudu suurendada.

Rahvusvähemuste kultuuriseltsid on olulised nii Eestis pikemalt elanud rahvuskaslaste vajaduste eest seismisel kui ka uute rahvuskaslastest tulijate kohanemisel. Näiteks pühapäevakoolide kaudu õpetatakse rahvuskaslaste lapsi oma emakeeles suhtlema. Seltsidele on samuti tähtis nende kui silla funktsioon Eesti ja päritoluriigi vahel, mille käigus vahendatakse ja tutvustatakse mõlema poole kultuurisfääris toimuvat. Kergem on silla funktsiooni teostamine neil seltsidel, kellel on võimalik tõhusat koostööd teha päritolumaaga saatkonnaga. Riigi abi siin oleks vajalik eelkõige nendel rahvusvähemuste seltsidel, kes ei saa toetust päritolumaalt või selle saatkonnalt Eestis.

Kultuuriseltsidele teeb suurt muret noorte pealekasvu vähesus ja noorte vähene huvi oma rahvuskultuuri vastu. Siin oleks üheks oluliseks oodatud sammuks moodsate kultuurivormide suurem toetamine rahvusvähemuste kultuuriseltside rahastamisel avaliku võimu poolt. Oluline on, et rahvusvähemuste kultuuriseltsid võtaksid senisest rohkem osa üleriigilistest kultuuriüritustest, sh laulu- ja tantsupidudest. Siin saab riik neid toetada nii stabiilsema rahastamisega (tegevustoetus) kui ka meetmetega, mis tõtaksid rahvusvähemuste laulukooride ja tantsijate taset (nt koorijuhude töö tasustamise toetamisega). See julgustaks rahvusvähemuste ja eestikeelsete kultuuriseltside suuremat koostööd. Ühistegevusele aitab ühtlasi kaasa infovahetuse toetamine eesti ja rahvusvähemuste organisatsioonide vahel üksteise ettevõtmiste kohta. Koostöö kultuurielus on kultuuriseltside liikmete jaoks aga omakorda oluline ajend õppida eesti keelt. Koostöökogemused eestikeelsete kultuuriühendustega parandavad rahvusvähemuste kultuuriseltside võimet ühiskonnas silma paista ja sellega oma rahvuskultuuri tutvustada. Lõpuks tuleks avalikul võimul rohkem tähelepanu pöörata rahvusvähemuste kultuuriseltside sisukamale kaasamisele, andmaks signaal, et riigi poolt eesmärgiks võetud seltside suurem panus ühiskonnaellu rakendub ka (kultuuri-)poliitilisel tasandil.

Vene emakeelega riigiametnikud

Triin Roosalu, Jelena Helemäe, Kristina Lindemann

Vene emakeelega Eesti riigiametnike kogemused ja ootused pakuvad lõimumisprotsesside mõtestamise seisukohalt huvi, sest neid võiks käsitleda kui mitmekülgset lõimunud: nad valdavad hästi eesti keelt, neil on Eesti kodakondsus, nad on huvitatud Eesti ühiskonnast ja osalevad aktiivselt ühiskonnaelus, suheldes eestikeelse kogukonnaga igapäevaselt. Teisalt on avalik sektor tööandjana lakmuspaber kogu riigis toimuvast. Eesti kehtiv Võrdse kohtlemise seadus sätestab, et iga töandja peab võrdse kohtlemise põhimõtte edendamisel rakendama vajalikke meetmeid. Tagades avalikku teenistusse sisenemisel ja avalikus teenistes karjääritegemisel võrdsed võimalused rahvuslikust taustast olenemata, saab inimeste teadmisi, oskuseid ja kogemusi senisest paremini rakendada. Esindusbürokraatia, st ühiskonnagruppide tasakaalustatud esindatus avalikus sektoris, on oluline nii väärtusena iseeneses kui ka seetõttu, et avalik sektor on erasektorile eeskujuks uute personalivärbamise põhimõtete juurutamisel. Uuringus selgus, et spetsiaalseid tegevusstrateegiaid selleks avalikus sektoris ei ole.

Lisaks otsestele toetavatele meetmetele tuleks etniline dimensioon lisada avaliku teenistuse personalistatistika kogumisel. Kui mõnes avaliku sektori asutuses või valdkonnas koostatakse juhised seaduses sätestatud nõude täitmiseks või kehtestatakse spetsiaalne kord nende eesmärkide saavutamiseks, näiteks viies töötajate värbamisprotsessi mitteisikustatud CV-de nõude, võiks seda seada näiteks või vähemalt aruteluks nii teistele avaliku sektori asutustele kui ka tööandjatele laiemalt.

Avalik sektor peaks kodanikega suhtlemisel kasutama rohkem informatsioonikanaleid, näitamaks, et Eesti avalik sektor on juba praegu mitmerahvuseline ja seal töötab edukalt ka vene kodukeelega inimesi. Teavitades avaliku sektori vakantsetest töökohtadest ka venekeelsetes väljaannetes, saadetak signaal, et ka vene emakeelega kodanikud on riigiteenistusse ja riigiga suhtlema oodatud. Analüüsis ilmnenu klaaslae efekti leevenduse üheks võimaluseks on julgustada noori kõrgharidusega teisest rahvusest kodanikke kandideerima avaliku sektori ametikohtadele. Intervjuudes toodi välja praktikapäevade korraldamist, töövarjude võimaldamist ja sihtgrupis (st vene kodukeelega õpilaste koolides ja kõrgkoolides, kuid ka huviringides) vene kodukeelega ametnike esinemiste korraldamist. Meie uuringust nähtus veel, et ka väga hea eesti keele oskusega vene emakeelega ametnikud kasutavad kolleegide tuge grammatika ja keelekasutuse korrigeerimisel ning eesti emakeelega kolleegid pöörduvad vene emakeelega ametnike poole vene keele küsimustes. Vajalikke keelepädevusi võiks riigiametis käsitleda sarnaselt, tagades riigi pakutava lisateenusena keeleteoimetus või tõlget ka siis, kui ametnik valdab võõrkeelt väga hästi. See nõue võiks lisaks eesti ja vene keelele kehtida ka inglise keele kohta: meie uuringust selgub, et ka intervjueeritud uussisserändajatel on keeruline saada avalikku teenust inglise keeles, ja samas eeldatakse ametnikelt suutlikkust EL-suunaliseks infovahetuseks. Nagu osal vene emakeelega inimestel on keeruline omandada eesti keelt, on arvatavasti ka eesti emakeelega inimeste seas neid, kelle jaoks inglise keele õppimine on keeruline.

Nii riigi kui ka KOV-i tasandil avaliku sektori värbamistegevuste eest vastutavate ekspertide teadlikkus võrdse kohtlemise edendamise ja kitsamalt esindusbürokraatia ideedest on aga madal, seepärast võiks avaliku sektori personalistrateegiatega ümberkujundamisel kaaluda teavitamise kõrval ka vene emakeelega

ametnike kaasamist. Üksikute vene emakeelega ametnike rolli ja koormuse vähendamiseks võiks venekeelse elanikkonna võimalike spetsiifiliste probleemide süsteemset käsitlemist pigem väga teadlikult süvalaiendada.

Osa intervjueritud ametnikke on siiski seisukohal, et senist olukorda parandab vaid aeg ja ühestki konkreetsest sammust ei ole abi. Kuid ajafaktori toimimise eelduseks on see, et ühiskonnas muutuvad aja jooksul nii praktikad (avalikku sektorisse asub tööle rohkem vene kodukeelega inimesi) kui ka hoiakud (järgmistel põlvkondadel puuduvad praegustega võrreldavad rahvuslikud barjäärid).

Poliitikasoovitused

Kõik algab inimestest. Mitte indiviididest, vaid nendevahelistest suhetest. Inimesi jääb Eestis järjest vähemaks, seda nähakse probleemina. Inimestevaheliste suhete valdkond on aga märksa vähem tähelepanu pälvinud. Ometi on see üks ühiskonna ja riigina kestma jäämise võtmeküsimusi. Ilma sotsiaalse siduseta ei ole eesmärki ega tulevikku, ilma selleta ei kanna ükski identiteet. Ka majanduselu kiratseb, sest uute väärtuste loojad vajavad usaldusväärset tegutsemiskeskkonda. Hästitoimivad sotsiaalsed suhted on need, mis esmajärjekorras kaitsevad inimesi ootamatuste ja elu riskiolukordade eest, luues omakorda stabiilsust ning usku naabritesse ja kaugemalegi: ühiskondlikesse institutsioonidesse ja nende järgi tulevikku. Sotsiaalne sidusus toimib liimainena, mis ühtaegu nii toetab kui edendab ühtekuuluvustunnet ja läbi kaasatuse tekkivat kodanikurolli teadvustamist.

Eestis on eri rahvusrühmade ühist pinda kasvatatud seni peamiselt eesti keele oskuse edendamise toel. Ja nagu mitmetest uuringutest nähtub, on siin elavate teistest rahvustest inimeste riigikeeleoskus aja jooksul paranenud. Ent see ei ole märkimisväärselt aidanud kaasa ühishuvide ja -identiteetide tekkimisele erinevate ühiskonnagruppide vahel. Selle vajaduse selge teadvustamine on oluline samm edasiste ettevõtmiste ja tegevuste reas. 2013 on olnud töörohke aasta uue lõimumisvaldkonna arengukava „Lõimuv Eesti 2020“ ettevalmistamisel ning koostamisel. Selle raames on toimunud mitmeid uuringuid ning ettevõtmisi, välja selgitamaks eri ühiskonnarühmade ja sidusgruppide ootusi lõimumisel. Mitmedki käesoleva uuringu käigus välja joonistunud probleemipüstitused on juba leidnud äramärkimist ning vormistatud poliitikasoovitustena teistes raportites (näiteks: Euroopa kolmandate riikide kodanike lõimumisarutelude aruanne 2013, Praxis), mistõttu me neid siinkohal ei korda, vaid esitame järgnevalt omapoolsed poliitikasoovitused ennekõike uuringu aluseks olnud kolme lõimdimensiooni: kodanikuidentiteet, keeleoskus ja osalemine kaupa.

Kodanikuidentiteet

Indiviidi või grupi „liikmelisus“ ehk rahvusriiklik kodakondsus realiseerub üldjuhul kolme tüüpi sidemete vormis, mida inimesed teadvustavad enda kodanikuidentiteedina: a) poliitilise ühiskonda (riiki) kuuluvustunde kaudu; b) nn passiivse kodakondsuse vormis, milles teadvustatakse riigi kaitsvat rolli; ja c) aktiivse kodakondsusena poliitilises ja ühiskondlikus elus osalemise teel. Peamine probleem kodanikuidentiteediga tuleneb asjaolust, et kodakondsuse omandamine/omamine iseenesest ei vii automaatselt kodanikuidentiteedi tekkimisele. Kodakondsust tajutakse „õigusena õigustele“ ja Eesti kodanikuks olemist väärtustatakse eeskätt instrumentalistlikel alustel (vajalik töö ja eneseteostuse, reisimise ning ühiskondliku turvalisuse seisukohast). Samas ei ole habras kodanikuidentiteet üksnes sisserändajate või muukeelse elanikkonna probleem, seda esineb märkimisväärsel hulgal ka eestikeelse püsielanikkonna hulgas. See viitab vajadusele käsitleda:

- 1) kodanikuidentiteedi kujundamist protsessina, mille tugevdamine jätkub pärast kodakondsuse omandamist;
- 2) kodakondsusrühmade kui võimalike lõimumise sihtrühmade puhul tuleb arvestada klasteranalüüsil ilmsiks tulnud nende suurt sisemist heterogeensust. Ka Eesti kodanikest venekeelsetel elanikel on väga erinevaid lõimumisvajadusi (sh osa neist vajavad samuti eesti keele õpet).

Soovituslikud meetmed

- ⊙ Kodanikuidentiteeti tugevdada senisest rohkem läbi praktiliste tegevuste ja kaasatuse. Üldharidussüsteemis võiks ühiskonnaõpetuse õppekava sisaldada enam teavet aktiivse ja osaleva kodaniku rollist ja võimalustest, samuti rohkem praktilisi tegevusi-harjutusi, mida seostatakse kodanikuks olemisega – näiteks teeme ära tüüpi talgutel käimine organiseeritakse kooli poolt; ühiskonnaõpetuse tundidesse kuuluv külaskäik kohalikku omavalitsusse ja võimalusel Riigikogusse.
- ⊙ Kodakondsust ja riiklikult olulisi päevi tuleb õppida tähistama ka vene keeles, venekeelsele elanikkonnale suunatud kultuuriprogrammiga, neid ja nende riigi seisukohast olulisi saavutusi tunnustades.

Kodanikuidentiteedi kuuluvustundepõhine osis eeldab aga enamusgrupi avatumaid hoiakuid ja kaasavat suhtumist. Sealjuures just vajadus olla tunnustatud eesti ühiskonda kuuluvana ja võimalus osaleda poliitilises ja ühiskondlikus elus on vähemuste kodanikuidentiteeti tugevalt mõjutavad tegurid. Seetõttu vajab eestlaste roll lõimumise konteksti loojana enam tähelepanu. Diskursiivne kontekst (poliitiline ja meedia-diskursus), kaasavad või välistavad hoiakud, valitsev tundetoon teatud vähemusgruppide suhtes on osa lõimumise kontekstist (Crul & Schneider 2010). Enamusgrupi suhtumisest sõltub vähemuste oluliste vajaduste – vajadus kuuluda ja olla tunnustatud – rahuldamine. Vajalik on rakendada meetmeid nii eestlaste hoiakute kui ka avalike diskursuste muutmiseks sellisteks, mis toetaksid ühiskonna lõimumist. Tuleks otsida vahendeid, kuidas edendada avatud Eesti identiteedi laialdasemat omaksvõttu ühiskonnas, rahvuskeskse mõttemalli täiendamist kodanikukeskse mõtlemisega.

Keeleoskus

Keeleoskuse edendamisel on kaks võtmeküsimust:

- 1) Eesti keele õpetamise metoodika vajab muutmist. See peaks olema interaktiivsem, vähem teoreetilisem ning keskenduma peamiselt praktiliste küsimuste ja eluliste vajaduste lahendamisele.
- 2) Teiseks, eesti keele oskuse edendamine riigi toel peaks kindlasti jätkuma, kuna keelekursustel osalejad on sageli väga hinnatundlikud. Nii klasteranalüüs kui fookusgruppide uuring kinnitas seost madalama lõimumistaseme ja halvema majandusliku olukorra vahel. See viitab vajadusele arvestada lõimumismeetmete kavandamisel osa inimeste vähese võimega ise rahastada näiteks keeleõpet, kultuuriüritustel osalemist jms.

Soovituslikud meetmed

- ⊙ Uus, rohkem suhtlemisele ja argipäevastele teemadele orienteeritud keeleõpe. Keeleõppe metoodika muutmisel tuleks tähelepanu pöörata ka keeleõppe keskkondadele. Klassiruum ei ole kõige efektiivsem keskkond keele omandamiseks, seda eriti piirkondades, kus eesti keele kasutamine on raskendatud (Ida-Virumaa). Keeleõppe tõhustamiseks haridussüsteemis peaks toetama eestlastega ühiste ürituste (külaskäike, laagreid, õpilasvahetusi jmt) korraldamist koolides (eriti tuleks toetada Ida-Virumaa koole eestikeelsete sõpruskoolide leidmisel teistes Eesti piirkondades ja nende vastastik-kust suhtlemist). Samuti võiks soodustada eesti keele õpet eestlastega ühise huvialahariduse kaudu.
- ⊙ Keeleõppega paralleelselt tuleks pöörata tähelepanu selle rakendamise olukordade või keskkondade kujundamisele. Näiteks, võib keeleõppe käigus tutvustada sotsiaalse ja kultuurilise osalemise võimalusi ning edendada kodanikuidentiteeti, aga ka praktilise tegevusena kohtuda kodanikeühenduste esindajatega, osaleda kodanikualgatustel ja kultuurisündmustel.
- ⊙ Kõrgema taseme kursusi nii vene kui inglise keele põhjal on vähe. Samas saab nende rühmade vene- ja inglisekeelseid õppijaid kokku panna ja kursuste üldist arvu selliselt tõsta.
- ⊙ Keelekursuste toimumise kohta on keeruline leida infot, eriti inglise keele põhjal. Info koondamine ja edastamine vajaks senisest suuremat süsteemsust.

Osalemine ühiskondlikus ja poliitilises elus

Ühiskondlikku sidusust pärsib tugevalt kultuuriliselt erinevate ja keeleliselt segmenteerunud kogukondade eksisteerimine, kelle vahel ei toimu piisavat infovahetust, mistõttu need kalduvad kapselduma ja kaugenema üksteisest veelgi. Teiselt poolt, eestikeeles inforuumis vaikimisi talutav intolerantsus teiste kultuuride ja rahvusrühmade suhtes tõukab nende esindajaid ühiskonnaelus osalemisest eemale. Vähemuste osalemist ühiskonnaelus pärsib ka infopuudus, kodanikuühenduste rahvuslik segmenteeritus ning kontaktide puudumine eestlastega.

Soovituslikud meetmed

- ⊙ Piirkondades, kus venekeelsed elanikud elavad ja töötavad eestlaste seas, ei osale neist paljud siiski ei kohalikus ega üle-Eestilises ühiskondlikus ja kultuurielus. Ka siin võiksid lõimumismeedmed olla suunatud eeskätt kaasamisele, seda enam, et eesti keele oskus ei ole nende elanike puhul ühiskonnas osalemise takistajaks.
- ⊙ Korteriühistutes, MTÜdes, naabruskogukondades jms tegutsemist tuleb eraldi õpetada – soovitatavalt juba üldhariduse raames koos praktiliste harjutustega. Vähemuste madalam osalusaktiivsus on osaliselt tingitud ka sellest, et demokraatlikus ühiskonnas toimimist ja aktiivset osalemist ei ole eraldi õpetatud samal määral nagu eri (peamiselt rahvusvaheliste) programmide toel eestlastele. Nende tegutsemismustrid on seega paratamatult pärit suuremas osas varasemast (NL aegsest) kogemusest.
- ⊙ Pöörata enam tähelepanu ühiskonnaelus toimuva kohta venekeelse informatsiooni kättesaadavusele. Ühelt poolt on informeeritus osalemise üks olulisemaid aluseid, teiselt poolt oleks sellistel sammudel tugev sümbolne tähendus, mis aitaks vähemustel tunda end võrdväärse ühiskonnaliikmena, kellest hoolitakse ja kelle panust väärtustatakse. Lisaks on vaja toetada ka ingliskeelse meedia arengut Eestis, mille kaudu uussisserändajatel oleks võimalik saada informatsiooni kodanikuühiskonnas ning kultuurielus toimuva kohta.
- ⊙ Edendada tuleks ka eri keelsete kodanikuühenduste ja kultuuriseltside teadlikkust üksteise tegevustest ja kaasa aidata koostööle läbi ühisprojektide rahastamise. Läbi ühistegevuste luuakse alus suhtevõrgustike laienemisele, aga ka keeleõppe motivatsiooni tõusuks.

Meedia tarbimine

Meediakasutuse analüüs näitas, et mitmekülgsest lõimunud venekeelsed elanikud kasutavad ka meedia-kanaleid tasakaalustatult, saades informatsiooni nii mitmetest eestikeelsetest kui ka Eesti venekeelsetest, Venemaa ja globaalsetest kanalitest. Mitmekesine eestikeelsete kanalite kasutamine infoallikana seostub positiivselt kõigi kolme lõimdimensiooniga, globaalsete kanalite kasutamine seostub eeskätt osaluse mõõtmega ja Eesti venekeelsete kanalite kasutamine kodanikuidentiteedi mõõtmega. Siit järeldub Eesti kanalite jaoks, et

- 1) lõimumist soodustab mitmekülgse informatsiooni kättesaadavus (ületada tuleb infolõhe eestikeelsete ja venekeelsete Eesti kanalite vahel);
- 2) globaalsete kanalite saadetes ilmnev kultuuriline mitmekesisus ning vastastikuse sallivuse toonitamine võivad soodsalt mõjuda ka Eesti ühiskondlikus ja kultuurielus osalemisele;
- 3) Eesti venekeelsed kanalid on sobivaks vahendiks kodanikuidentiteedi kasvatamisel eesti keelt veel mitte valdavate elanike seas;
- 4) see, et enam lõimunud venekeelsed elanikud peavad end ka paremini informeerituteks osutab, et teabepuudus ei tohiks olla lõimumise takistajaks, vajalik teave (sh näiteks ka seadusandluse kohta) peaks olema kättesaadav ka vene keeles.

Üldisi soovitusi

1. Lõimumisvaldkonna edendamine tuleb valdkonnaülese teemana lülitada teiste haakuvate valdkondlike arengukavade ja eri tasandi omavalitsuste arengukavadesse. Ehk teisisõnu, ühe suure sammu asemel tuleb õppida astuma palju väikeseid samme.
2. Riik on lõimumisvaldkonna edendajana juhtiv osapool, ent senisest selgemat läbimõtlemit ning tegevuse koordineerimist vajab ka teiste lõimumisprotsessis osalejate, seda edendavate partnerite rollijaotus. Näiteks uussisserändajate tööandjad, kohalike omavalitsuste esindajad, asumiseltsid ja teised kodanikualgatuslikud organisatsioonid jms.
3. Kuna lõimumisprotsess on dünaamiline, pidevalt kohandamist vajav, vastamaks uuenevatele vajadustele, siis tuleb selle protsessi tulemuslikkuse kontroll ning hindamine kujundada samuti mitte lõpliku ja suletud süsteemina, vaid selliselt, mis võimaldaks õigeaegselt märgata uusi impulsse ning suunamuutusi nii Eestis kui Euroopa Liidus laiemalt. Selleks on vajalik pidev monitoorimine ja täiendavate kvalitatiivsete süvauuringute läbiviimine.
4. Lõimumisvaldkonda monitoorimisel ja lõimumispoliitika kavandamisel mitmest küsitlusuuringuga selgitatud üksiktunnusest moodustatud lõimdimensioonide ja nende alusel omakorda moodustatud lõimklastrite edasisel rakendamisel on vajalik:
 - ⊙ Täiendav kriitiline analüüs selgitamaks, millised tunnused lõimdimensioonide koosseisu lülitada ja millise meetodi abil dimensioonid moodustada.
 - ⊙ Lisaks senistes uuringutes lõimumistasemetel selgitamiseks eristatud kolmele lõimdimensioonile (kodanikuidentiteet, eestikeelsus ja osalus) oleks FG intervjuude tulemusele tuginedes vajalik moodustada veel mõned dimensioonid venekeelsete elanike lõimumisvajaduste rahuldatuse mõõtmiseks ja analüüsiks.
 - ⊙ Kuna lõimumine on kahepoolne protsess ja hõlmab ka eestlasi Eesti ühiskonna enamusgrupina, siis on vajalik analüüsida eestlaste lõimumisvalmidust ja –hoiakuid kirjeldavaid tunnuseid ning moodustada nende alusel samuti lõimdimensioonid.
 - ⊙ Väärtuslikku lisateavet lõimumise käsitlemiseks annab lõimdimensioonide alusel teostatud mitmemõõtmeline andmeanalüüs. Vajalik oleks selgitada, milliseid meetodeid oleks selle analüüsi puhul otstarbekas rakendada (klasteranalüüsi erinevad variandid, lähtetunnuste väärtuste kombineerimine vm.).
 - ⊙ Mitmemõõtmeline analüüs (klasteranalüüs) võimaldab täpsustada erinevate lõimumise sihtrühmade (keelelised, territoriaalsed, vanuselised jm.) sisemiselt mitmekesiseid lõimumisvajadusi ja selle kaudu lõimumispoliitika meetmeid paremini suunata.

Sihtrühmapõhiseid soovitusi uussisserändajate lõimumise edendamiseks

Uussisserändajate oluline erinevus võrreldes Eestis pikemalt elanud mitte-eestlastega on nende veelgi piiratum suhtlusvõrgustik Eestis. Ent erinevate uussisserändajate Eestisse kolimise põhjused, kohanemisvõime või Eestisse jäämise perspektiivid on väga erinevad ning seda tuleks ka meetmete kavandamisel arvesse võtta.

1. Suurim kitsaskoht sisseelamisel on uussisserändajate jaoks keskeid teenuseid pakkuvate ametiasutuste info ebapiisavus ja lünklikkus. See käib eeskätt ingliskeelse teabe kohta, ent selle üle kurdavad ka venekeelsed uussisserändajad.

- ⊙ Seetõttu peaks nende ametiasutuste ja kohalike omavalitsuste kodulehekülgedel olema saadaval nii inglise- kui venekeelne operatiivne teave.
 - ⊙ Väga selge vajadus on ingliskeelse meedia arengu järele Eestis ning selle kaudu teabe jagamine kodanikuühiskonnas, kultuurielus ja mujal toimuva kohta.
 - ⊙ Ka ülikoolid peaksid suurendama panust välisüliõpilaste ühiskonnaga kohanemisele kaasaaitamisel, sh info ja kontaktide vahendamisel ühelt poolt tudengite ja teiselt poolt ettevõtete ja MTÜde vahel.
2. Erinevalt madalamat kvalifikatsiooni nõudvatel ametikohtadel töötavatest (ka töötutest) uussissrändajatest, pole tippspetsialistide jaoks määrav keeleõppe maksumus, vaid motivatsioon keelt õppida. Keeleõppe huvi on suurem neil, kes plaanivad Eestisse jääda, eriti kui neil on eestlasest abikaasa.
 - ⊙ Lühiajaliselt Eestis viibijatele tuleks rohkem pakkuda tõlketeenust kultuuriüritustel, näiteks teatri- etendustel, nagu ka toetada eesti kirjanduse tõlkimist.
 - ⊙ Keele õppimist võiks uussissrändajalt üheselt eeldada juhul, kui ta otsib tööd – näiteks siduda see sotsiaaltoetuste saamisega.
 - ⊙ Avaliku võimu poolt tuleks senisest enam toetada sellise kodanikualgatusliku tegevuse arengut, mis soodustab koostööd ja suhtlusvõrgustike teket põhirahvuse ja sisserännanute vahel – seda enam, et just ühistegevuse kaudu tekib motivatsioon eesti keelt õppida.
 3. Kuigi tippspetsialistid ja välisüliõpilased reeglina ei koge sallimatust, tajutakse „võõristustunnet“ erineva kultuuritausta ja nahavärviga inimeste suhtes. Nii sallimatuse kui võõristustunde vähendamisel tuleb suuremat tähelepanu pöörata noorte harimisele ja teha mitmekesisuse valdkonnas laiemat teavitustööd, mille üks viise on sisserändajate kogemuste ja elu kajastamine meedias. See kehtib ka venekeelse elanikkonna ja meedia kohta.
 4. Jätkata tuleks elamislubade ja viisadega seotud menetluskorra lihtsustamist. Seejuures peavad paranema sisserändajatega tihedalt kokku puutuvate ametnike suhtlemisoskused eri kultuuritaustaga inimestega lävimisel. Täiustada tuleks ametnike inglise keele oskust.